

A paktumról.

Tisztelt Szerkesztő Úr!

Nagyon megtiszteltetve érzem magamat azon felhívás által, hogy az Önök által kiadandó „nemzetiségi-szám” egybeállításában részt vegyek; az udvariasság sérelme nélkül nem is vonhatnám ki magamat az Önök által kivívott azon szabadalom alól, hogy boldogot, boldogtalant megszólaltassanak. De örvendezésemet itt kell kifejeznem afelett is, hogy van immár a magyar intelligenciának egy jelentékeny csoportja, amely nyíltan üzen hadat az úgynevezett sovinizmusnak. Ez haladás. Nem keresem a köztünk más politikai kérdésekben fennforogható differenciákat, a nemzetiségi kérdésben elvtársak vagyunk.

Azt se keresem, hogy épen gróf Tisza István miniszterelnök ur az, ki a nemzetiségi béke ügyét szőnyegre hozta, sőt azt sem, ha ezt, mint most már nem alap nélkül állítják, bécsi parancsra tette. Parancsolták pedig Bécsből azért, mert a kis Balkán állam, Románia, azon feltételhez kötötte a nagy monarchiával való barátkozást, hogy a magyarországi románok követelései teljesítenek. Szégyen-gyalázat ez, de nem nekünk. Avagy úgy gondolkodnak ott a döntő helyeken, hogy csak Magyarországról van szó, és Magyarország független államnak tartja magát. Hát mire való nekünk az a nagyhatalmi lét, melynek mindent áldozunk, ha így félvállra veszik a mi érdekeinket, ha a magyar nemzet most is csak afféle souffre-douleur gyermek, kit a dauphin csínytételeért elpáholnak? De hát akárhogy került, akárhonnan került ez az egész román paktálás, mondjuk azt, mit az öregek mondogattak: boni vini boni viri non est quaerenda origó, jó bornak, jó embernek nem kell kutatni eredetét, hanem regisztráljuk a nemzetiségi békének, ha ugyan létrejő, eredményeit. Teljes tartalmát még nem ismerjük, talány még az is, miért van szó csupán a románokról, a többiekről teljesen hallgat a krónika. Főispánságok, kontingentált választókerületek dezavualtattak, de nincs Cáfolva az, hogy az Apponyi-féle népiskolai törvény el fog töröltetni, hogy román honnyelvű állami nép- és középiskolák fognak állíttatni, hogy Astra, román színészet, állami segélyben fog részesülni: de hisz ezek a sovinizták szemében nyaktörő dolgok! és ezek most már be vannak dobva a közéletbe, ki hitte volna, hogy ilyesvalami megtörténik! És az az ember, aki ezt megcselekedte, mint Catilina, kinek ezt Cicero szeme közé vágta, vivit imo in senatum venit, él és uralkodik. Az a nagy többség pedig, mely háta mögött áll, melynek emberei csakúgy kiáltottak anatómát minden antisovinizta szóra mint más emberfia, most meg se mukkan: no hát ez határozottan haladás, azt mutatja, hogy amely magot mi elszóltunk, annak minden szeme nem esett kősziklára, rögös volt a talaj, de az ép mag kinő a rög alól is.

Hát csak rajta! Ám fenyegetsen meg a barátság felmondásával a hatalmas Románia, ám „várja meg” tőlünk Vilmos császár, hogy az ő kedves cousinjának Carolnak kedvét teljesítsük: a Berchtoldok,

Czerninek és tutti quanti böles államférfiak, kik a független Albánia felállításával és a hős bolgárnak megnyomorításával az egész balkán ügyet elpansolták, ám siessenek a magyar nemzet érdekeinek rovására intézni el apró játékaikat; ám mutassa ki ismét gróf Tisza, hogy ő bécsi kívánságoknak nem képes ellentállni, zsebre téve mellette egy kis hasznot is, hogy t. i. a román képviselőket a munkapárt táborába beterelje: annak a nemzetiségi békének, ha létre jő, vagy akárcsak egy jelentékeny lépést tesz előre, jó következményeit minden körülmények között a magyarság fogja zsebre vágni s mindazoknak, kik ebből az alkalomból a magyarság megrontására spekulálnak, hátrafelé fog sülni a puskájuk. Mert ha akármilyen módon, akárkinek kezdeményezésére, de tényleg megszűnnek azok a reális okok, melyek addig a gyűlölködést ébren tartották, a dolog természeténél fogva meg fog szűnni maga a gyűlölködés is. Es ezen nem fog változtatni az sem, ha ezután is szárnyalni fog a mondás, hogy „ezt is, amit most kapunk, az imperatornak köszönhetjük”, ahol tényleg nincs ok a gyűlölködésre, ott képtelenséggé válik maga a gyűlölködés is. *Lucri bonus odor e qualicunque re.*

Ne gondolja senki, hogy én a nemzetiségi kérdés terén rögtön és egy csapásra paradicsomi állapotokat vélek előidézhetni, de azt igenis hiszem, hogy a valódi sérelmek eltávolításával ki lehetne húzni annak a kérdésnek a méregfogát. A kellő módszer abból áll, hogy nem kell bántani senkit, hogy igazságosnak kell lenni minden irányban, Ez nem valami transcendentális filozófiai formula, de azt hiszem meg van azon előnye, hogy helyes.

Nem kell kétségbe esni az egész délkeleti Európa területén fennforgó állapotok miatt s nem kell emiatt extravagáns lépésekre ragadtatni magunkat nekünk magyaroknak. A „Magyarország” február 6-iki számában egy hosszabb vezércikkben Miholay István, különben általam hálával fogadott jóakarattal, azzal *menti* az én nemzetiségi csekély szereplésemet, hogy én nem láthattam előre a nemzetiségi kérdésnek most a balkáni háború alkalmával kitűnt veszedelmét. Nem tanultam semmit a lefolyt balkáni eseményekből, ami eddig vallott nézetem módosítására tehetne hajlandóvá. Hanem igenis tapasztaltam egy nagyfontosságú dolgot, azt, hogy a balkáni események lefolyásánál a nemzetiségi kérdés teljesen háttérbe szorult, úgyszólván nem is szerepelt. A nagy harcnak eleje, a töröknek Európából való kiszorítása egyáltalában nem volt nemzetiségi háború, hanem kizárólag politikai jellegű szabadságharc, revanche Várnáért és a Rigómezőért. Mikor azután a közösen szerzett zsákmány eldividálásáról volt szó, kész lett volna szláv szlávot, hitrokon hitrokont egy kanál vízben megfojtani, csak azért, hogy saját kis hazáját minél nagyobb sovány területtel és minél nagyobb számú lakossággal felboldogithassa. Senki sem kereste, hogy ez a szaporulat, miféle elemekből áll; legyen bolgár, legyen szerb vagy görög kuczovlach (cincár) vagy visszamaradt török, csak legyen minél több. Nohát mindez azt mutatja, hogy vannak olyan eszmék és érzelmek, melyek erősebben tudják mozgásba hozni az emberek lelkét, mint a mindent felülmúló ere-

jűnek és ellenállhatatlannak hirdetett faji érzés; a történelmi alapon nyugvó haza felboldogulásáért készek voltak a balkáni népek patakokban önteni vérüket, a szláv eszme, délszláv eszme, irredentista velleitások, semmi befolyást se gyakoroltak az események lefolyására. Midőn így látjuk lefokozódní a nemzetiségi eszmék mindenható erejét, konstatálhatjuk veszélyes voltuknak lefokozását is és ezt mi magyarok, javunkra írhatjuk.

Nem kell kétségbeesnűnk és magunkat extravagáns lépésekre ragad tatnunk azért sem, mert szemben a hazánkbeli másajkúakkal, sőt az egész délkeleti Európa összes népfajaival szemben elmondhatjuk: „vagyok olyan legény mint te, vágok olyan rendet, mint te”. Gyámoltalanság volna attól tartani, hogyha a nemzetiségek az eddiginél nagyobb fejlődésnek indulnak s ehhez a fát magunk alatt vágva, meg mi is segédkezet nyújtunk, veszendőbe mehetne maga a most szilárd alapokon nyugodni látszó magyar hegemonia is. Mindig meg fogjuk őket előzni legalább egy lófőhosszával. Alaptalannak tartom azt a vészkiáltást is, melynek akkordjai Erdélyből hangzanak felénk, mihelyt annak a sokat emlegetett Albinának eszközlésével egy darab „magyar földet” parcelláznak el oláh parasztok (akarom mondani kisgazdák.) Azt hiszem, hogy itt egy optikai csalódás forog fenn; nincs itt szó valami nemzeti veszedelemről, „a románság előnyomulásáról”, csak az történik Erdélyben, ami elég sűrűn fordul elő az általuk úgy szerzett Magyarországbán is, hogy t. i. az országszerte tollasodó parasztok szereznek meg úri birtokokat. Nem örvendetes dolog a középbirtokos osztálynak még mindekkoráig megnepszűnt hanyatlása, de egyáltalában nem speciális „erdélyi veszedelem”.

Ezekkel a rövid, rapszodikus megjegyzésekkel kívántam behódolni az Önök interjúvolási szabadalmának. A nemzetiségi kérdés bővebb, tüzetes tárgyalásába bocsátkozni már csak azért sem erezhetek hivatást, mivel extra muros helyzetemben nem tudom, mit sütnék főznek agy a miniszteri palotában, amit ott a román komitéban, régi barátom és baloldali, majd függetlenségi kollégám, Papp György vezetése alatt. Kivettem a diskusszióból részemét már régebben, midőn az akkori ép oly lelkes, mint békülékeny hangulat az 1868 iki nemzetiségi törvényben ülepedett le, majd későbbben, 1886-ban, mikor a magyarosító Emke-mozgalom fellobogott. Szóval és írásban a piacra vittem bőrömet, le is húzták rólam, mint egykor szent Bernátról a a pogányok, de én is úgy tettem, mint ő, ki panyókára vette saját bőrét és úgy prédikált tovább. Aki nem hiszi, hogy ez igaz történet, meggyőződést szerezhet a róla mlánói dómban, hol hat márvány szoborban van megörökítve. Nem hiszem, hogy a lapolvasó közönség kíváncsi volna nézeteimnek elismétlésére, Önökre bízom a jó ügy melletti apostoloskodást; talán nem lesz szerénytelenség, ha azt mondom Vörösmarty Toldijával: „nem elég, hogy tiszta cimert hagy rátok, védeni a sírból járjon fel apátok?”

(Andornak.)

Mocsáry Lajos.

A nemzetiségek eljövetele.

Ha az ember képes a pártok és az osztályok múlt csatái, taktika fogásai és hangos mülármája fölé emelkedve körülnézni a társadalm fejlődés színpadán – és ép ez az *attitude* az, mely a tudományos szemléletet a politikai propagandától elválasztja – lehetetlen észre nem venni, hogy a *román paktum* által előidézett fölszínes kavardások mögött a magyar közéletnek egy elvi és mélyreható átalakulása veszi kezdetét.

Persze a tudományos megfigyelő számára nem történt semmi lényegileg új és meglepő. *Egyszerűen egy nagy tömegmozgalom érkezeit itt meg földalatti kerülő útjaiból az aktuális politikai nyilvánosság arénájába.* Egyszerűen a magyar szolgabíróbölcse ség mondott itt csütörtököt. Egyszerűen sok évtized elnyomása és az általa megérlelt gazdasági, kulturális és politikai erő kifejtése – ránézve szerencsés külpolitikai konstellációk által meggyorsítva és támogatva – annyi energiát halmozott fel, hogy a légi alkotmány immár szűk befogadására. Bátran állítom: a szocializmus recepciója óta – vagyis azóta, hogy a régi történelmi pártok kénytelenek voltak a munkásmozgalmat, mint nélkülözhetetlen, öntudatos, egyenrangú politikai tényezőt a magyar állam minden problémája megoldásánál elismerni, figyelembe venni, sőt segítségül hívni – mondom *a rendőrileg üldözött szocialista párt parlamentárisává válása óta* (mert ma már tényleg az, ha még nincs is bent az országházban) *nem történt semmi Magyarországon, ami jelentőségben és horderőben a román paktumtárgyalásokhoz mérhető.* Mert bármily nyilvánvaló legyen is Tisza gróf nemzetiségi taktikájának – hisz politikája sosem volt – külpolitikailag determinált s új mandátumüzletet hajhászó jellege: mégis letagadhatatlan, hogy helytelen motivációja, sőt erkölcstelen céljai dacára *a magyar feudalizmus erőszakos, sovinszta, kényszer asszimilációt alkalmazó politikai dogmája darabokra tört* abban a pillanatban, amikor a magyar osztálygög *representative man*-je kénytelen volt, mint egyenrangú féllel tárgyalásokba bocsátkozni azzal a román nemzeti komitéval, melyet húsz év előtt rendőrileg kergetett szét a liberálisnak elkeresztelt, de valójában junker és szolgabíró érzületű Hieronymi belügyminiszter.

Az ipari munkásság eljövetele után vagy tiz esztendővel, íme, a nemzetiségi néptömegek eljövetelét üdvözölhetjük a lefolyt hónapok eseményeiben. És ezt a történelmi fordulópontot a magyar radikalizmusnak ugyanazzal az optimizmussal és őszinte rokonszenvvel keli üdvözölnie, mint a munkásság eljövetelét. *Nagy tömegek mozdultak meg itt, melyek szabadságért és kultúráért küzdenek.* Persze ez az első, a közvélemény filiszteri sokaságát is felkeverő megmozdulás sok oly elemmel van tele, mely a közelség illúziója által megzavartakat bántja vagy nyugtalanítja, még sokakat azok közül is, akik a demokrácia és a radikalizmus zászlaját lobogtatják. Hisz első pillanatra csak román papokat, ügyvédeket és bankigazgatókat látnak és a román népet nem veszik észre az úri paktálók mögött. A másik

oldalón pedig a magyar demokrácia hóhériját, a bihari gróft látják, a ki nyilvánvalóan a magyarság szabadságtörekvéseinek végleges letörésére keresi a románok szövetségét. A *divide et impera* átkos elvét érzik és nem a demokráciát.

Mindez azonban csak felszínes megfigyelés és pontatlan elemzés. *A román paktumtervek mögött csakugyan a román nép áll s hatalmas megmozdulása kétségtelenül a magyar demokrácia ügyét is előre fogja vinni.* Meglehet ugyan, hogy ideig-óráig a Tisza gróf népellenes rendszere fog általa megerősödni, de bizonyos, hogy holnap vagy holnapután a feudalizmus bele fog esni az általa ásott verembe.

Ez azért bizonyos, mert a nemzetiségi kérdés ménében szunnyadó tömegek *szükségkép és kikerülhetetlenül* a demokrácia fejlesztése és a feudalizmus kiküszöbölése irányában működnek – bármily klerikális vagy bornírtan sovinszta ködmönben jelenjenek is meg először. *Mert a nemzetiségi kérdés – már az, a mi benne lényeges, általános, mindenütt feltalálható, a hol ez a probléma felütötte a fejét – a szociális kérdésnek csak egyik oldala, ha úgy tetszik: kikerülhetetlen fejlődési fok a gazdasági és a kulturális felszabadulás felé.*

A nagy belga szociológus, Laveleye már a mozgalom kezdetén teljesen tisztában volt vele, hogy mi rejtőzik a sovinszta és államjogi takaró mögött:

„Oly országban – írta – melyben elállatiasodott emberek laknak, alaptatok iskolákat, állítatok egy vasutat és tőrjetek meg egy nyomdát; húsz évvel később a nemzeti érzület megszületett, két generáció után explodál, ha össze akarják szorítani. Így születik meg a nemzetiségi kérdés magából a civilizáció természetéből”. Ez a kép a legplasztikusabban állíthatja eléink azt a folyamatot, amely úgy Magyarországon, mint Közép- és Kelet Európának többi államaiban előállott. Ezek a régi jobbágy tömegek, melyek a fél-állatiasság álmát aludtak századokon keresztül, a tokozott közlekedés, könyvnyomtatás, ipar, kereskedelem, sajtó útján egyszerre a régi állati életükből kibontakoznak, feleszméltek és minden egyes ilyen külön nyelvet beszélő embercsoportban felmerült az a törekvés, hogy ki-ki a maga kultúráját kifejlessze, kiképezze és gyarapítsa. És a nemzetiségi kultúrák kifejlesztésének ez a törekvése, nem valami éretlen hazafiaskodó frázisokon való nyargalászás, hanem *oly élettörekvés, amely nélkül nép tartósan meg nem élhet.* Ez a nemzetiségi kérdés a legkülömbözőbb formákat öltötte: a merőben lktéraris és esztétizáló, eleven erővel nem rendelkező provancal mozgalomtól fel egészen az államszerkezet felrobbantására való törekvésekig, az írkérdés borzalmáig, a nemzetiségi kérdésnek végtelen sok variációja, jelentkezési tormája van. Ez a kaleidoszkopikus változatosság azonban a mélyebben szemlélő, a mélyebben figyelő előtt a dolgoknak egy közös és lényeges alaprétéget mutatja be. Bármily eltérők is legyenek a nemzetiségi kérdésnek ideológiai fellépései, követelje akár a régi cseh közjognak visszaállítását, akár egy szlovén gimnázium felállítását vagy jelentkezzék mint Magyarországon a csernai vérfürdőben vagy a helyi klikkre alkalmatlan új bankok hazafias bojkotjában: végered-

menyben annak, a ki nem frázisokat, hanem összefüggéseket néz, kétségtelen, hogy a nemzetiségi kérdésnek egy közös alapja van. *Létezik egy közös minimális nemzetiségi programút, mely et világ összes nemzetiségi kérdéseiben közös és amely minimális nemzetiségi programnak a megoldása nélkül sehol a „világon a nemzetiségi kérdésben békét, rendet és kooperációt létesíteni nem volt lehetséges.* Ez a minimális nemzetiségi program röviden így foglalható össze: jó iskola, jó közigazgatás és jó bírászkodás kell a népnek. Már pediglen jó iskola, jó közigazgatás és jó bírászkodás csak egy van, amely fontosabb a népre nézve mindenféle technikai vagy intézményi tökéleteségnél, s mely így határozható meg: *jó iskola jó közigazgatás és jó bírászkodás csak az lehet, melyet a nép saját nyelvén kap.* Minden más iskola, közigazgatás és bírászkodás, legyen az a legmodernebb sablonok szerint kidolgozva, a legmodernebb tökéletességtői áthatva, de amely ezt végre nem hajtja, tökéletlen, rossz és elfogadhatatlan. A másik koncepció, mely szintén minden nemzetiségi kérdés gyökerén ott van az a tétel, hogy *minden nemzetiségnek meg van az ő elvitázhatalan joga arra, hogy a benne szunyadó összes kulturális öröket, legyen az nyelv, történelem, vagy művészet, saját módja szerint, saját ízlése szerint fejlessze ki.* Ezeket a törekvéseket neveztem a nemzetiségi törekvések létminimumának, a minimális programnak*) és önök előtt, nem kell bővebben kifejtennem, hogy *voltaképen ez a nemzetiségi minimális program egyszersmind tökéletesen és szómlszóra fedi a minimális szociális programot is.* A kettő között különbség nincsen. Mert semmiféle magasabb gazdasági vagy politikai koncepció, a nyugateurópai eszméknek bármely nagy hullámzása, legyen az szabadgondolkodás, vagy szocializmus, képtelen utat törni mindaddig, míg a népnek, a nemzetiségeknek ez a szociális létminimuma teljesítve nincsen. Gondoljanak csak egy példára: sokan vagyunk, a kik idegen nyelveket jól tudnak, franciául vagy angolul levelet képesek írni, a kik odahaza igen gondos oktatás folytán, az instruktorok és bonneok egész hada felhasználásával eljutottak oda, hogy idegen könyveket olvasnak és külföldi utazgatásuk alkalmával a hotei pincérjeivel eszmecesterbe voltak képesek bocsátkozni. Nos, kérдем önöket, a kik egy nyelvet, úgy, ahogy beszélnek s azt, mint a németet hat-nyolc évi iskolai tanulás és olvasgatás után elsajátították, mit szólnának Önök ahhoz, hogyha mostan önöket angol vagy francia bíróságok elé állítanák, hogy életbevágó kérdésekben vagy fontosabb anyagi ügyekben, vagy becsületük kockánforgása eseten magukat ezeken az idegen nyelveken védelmezzék? Én teljes őszinteséggel kijelentem, hogy abban a pillanatban elveszett ember volnék, ha ilyesmire rákényszerítenének és ha nekem angol vagy francia bíróság előtt életbevágó fontosságú vagy akár csak bagatell· kérdésekben ő védőbeszédet vagy információt kellene tartanom. Amire mi itt pesti

* E minimális program bővebb kifejtésére s a magyar nemzeti állam problémáihoz való viszonya megrajzolására itt nincs terem. Akit ez a kérdés mélyebben érdekel, azt *A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés.* (Budapest., 1912. Grill Károly könyvkiadóhivatala) c. munkámra kell utalni.

kultúremberek nyolc-tíz évi tanulás, olvasgatás, társalgás, utazás után képtelenek vagyunk, *ezt a mértéket alkalmazzák mindenütt a világon az erőszakos asszimiláció hívei a nagy nemzetiségi tömegekre, az elmaradt kultúrájú emberekre, akik még a legprimitívebb ismereteket sem szerezték meg*- Egyszerre megkövetelik a szegény paraszttól, hogy olyan nyelven tanuljon, álljon a bíró és a közigazgatási tisztviselő elé, amely nyelvet ő megérteni nem tud. Hozzá kell még számítani nálunk a nyomorult elemi népiskolai viszonyokat, különösen a a nemzetiségi perifériákon, ahol 100-150 gyermek van egy tanító alatt. Ilyen módon teljes lehetetlenség eredményt elérni. Sőt tovább megyek. Hogy ha a magyar állam oly hatalmas volna, hogy minden nemzetiségi gyermek mellé külön instruktort, vagy külön bonnet fogadhatna, még akkor is eszeveszett dolognak tartanám ezt a politikát, mert a tanító, az instruktor teljesen képtelen magával az étellel megküzdeni, melynek húsz órája lenyomja az ő napi négy óráját és ezzel mintegy tönkre silányítja az egyéni nevelés ideális értékét. Nyelvet tanítani másképen nem lehet, mint az élet útján, magából a társas érintkezésből kinöve, közös gazdasági érdekekből, a piaci termelésből. Amire szolgabíró, az iskola erőszaka képtelen volt, azt könyedséggel megoldja az ipari és városi élet, kultúra és az intenzív gazdasági forgalom, de itt sem úgy, hogy a nemzetiségi ember elveszítse a maga nyelvét, hanem úgy, hogy *második nyelvül tanuljon meg egy idegen nyelvet*. De még tovább megyek. Ennek az eljárásnak politikai dőresége nemcsak ott kezdődik, hogy valakit meg akarunk tanítani erőszakkal magyarul, hanem még fokozzuk egy módszertani, pedagógiai képtelenséggel. *Nem az anyanyelvén akarjuk megtanítani magyarul a nemzetiségi gyerekeket, hanem magyarul akarjuk megtanítani magyarra*. Azon a nyelven, amelyből családi körben egy betűt sem hall, azon a nyelven akarják bölcs kultuszminisztereink és iskolamestereink a népet írni-olvasni, számolni, geografiára és történelemre tanítani. Mi ennek a képtelen politikának a következménye? Az, hogy a nemzetiségi néptömeg mindenütt ahol a kényszer-asszimiláció folyik, úgy Posenben, mint Schleswig-Holsteinban, Poroszországon, mint Magyarországon, olyan állapotba jut, hogy tisztességesen egyetlen egy nyelvet sem tud, sem az anyanyelvén, sem azon, amit ráerőszakoltak. Az az eredménye ennek a képtelen politikának, hogy egy teljesen elmaradott, elállatiasodott néptömeget nevelünk, amely mindenkor rabszolgája mindenféle demagógiának, legyen az nemzetiségi vagy klerikális, s ki van szolgáltatva minden terrornak és minden lepálíngáztatásnak. Mert a szociális létminimum magával hozza azt is, hogy ma a cseregazdaság korában, a komplikált gazdasági szervezkedés korában, az az ember, aki írni, olvasni is alig tud, aki legalább úgy, ahogy figyelemmel kísérni nem tudja az ország törvényeit, nem ismeri jogait és kötelességeit, az élet eseményeit: az ilyen ember a mai küzdelemben elveszett ember, minden önkénynek és uzsorának alávetett rabszolgája. És most mikor a magyar közvélemény annyira háborog a ruthén per borzalmai miatt, tudtommal nem akadt senki, aki rámutatott volna ennek a rettenetes szel-

lemi és anyagi népnymorúságnak egyik legközelebb fekvő okára, hogy *mindaddig, míg a kényszermagyarosítás rendszere lehetetlenné teszi azt, hogy a nép lelke ezen koplaló és analfabéta színvonalról valamivel feljebb emelkedjék, hiába való minden egyházi és uzsorás kizsákmányolás ellen menydörögni*. Hiábavaló, mert a történelem a nem egyenlően erős elemeknek és csoportoknak csak egyetlen érintkezési formáját ismeri: ez a kizsákmányolás. Hiába itt kenetteljes erkölcsi leckéket mondani, amíg egyesek erejükben szertelett gyengék intelligenciájukban együgyűek lesznek, addig az ilyen népelemnek az erősökkel és okosakkal való érintkezési módja nem lehet más, mint politikai kizsákmányolás és gazdasági uzsora.

Ezek a nagy tömegérdekek és törekvések lüktetnek a román paktumtárgyalások mögött, *melyekkel ideig óráig talán vissza lehet élni, de a mélyeket napirendről többé levenni nem lehet*. És itt nem használnak, ha az ellenzék, átgondolt program nélkül és nagy taktikai zavarában becsületes demokráciát és tisztességes közigazgatást követel. Ez ugyan nagy lépés volna előre a nemzetiségi kérdés megoldásában, de egymaga eredményre nem vezetne. Nem vezetne pedig azért, mert *becsületes demokrácia és tisztességes közigazgatás csakis a nép anyanyelvén szervezhető*. Ha a mai, betyár és korrupt, közigazgatásunk helyére – mondjuk a színmagyar vidéken, mely a magyar ellenzék szerint ép úgy szenved, mint a nemzetiségi nép – az angol közigazgatás tisztességét és lelkiismeretességét ültetnék át, de *angol nyelven* s a magyar népet tolmácsok igénybevételére utasítanák: ki hinné, hogy a magyar nép boldog lehetne s hogy előbb-utóbb ne jutna forradalmi hangulatba, az idegennyelvű, gondolkozását és szokásait nem ismerő angol uralom lerázására?

Ezek a nemzetiségi kérdés gyökerei és ezek a nagy tömegszükségletek várnak most megoldásra. A Tisza gróf elvtelen és erkölcstelen paktuma nyilván nem képes megoldani, de kísérleteinek az az eredménye okvetlenül meglesz, hogy dokumentálta a mai nemzetiségi politika csődjét s megnyitja az utat a magyar demokrácia számára. A magyar demokrácia pedig – országunk alkatánál és helyzeténél fogva – túlnyomó részében parasztdemokrácia kell, hogy legyen. *A szocializmus és a nemzetiségek eljövetele után várjuk és hívjuk a magyar parasztnép eljövetelét*. Ez az igazi évezredes államfentartó lehet egyedül képes az új évezred történelmi és nemzetiségi fejlődésének biztos alapját lerakni.

Jászi Oszkár.

Tisza és a nemzetiségek.

A magyarországi szocialista párt és a szociológusok és polgári radikálisok csoportja már évek óta küzdenek az eddigi magyarországi nemzetiségi politika megváltoztatásán. És mégis most, hogy Tisza István gróf nemzetiségi politikánkban változást igyekeznek létre hozni, éppen ami táborunk támadja leghevesebben e munkáját. Honnan ez ellenmondás?

Nemcsak a nemzeti munkapárt, hanem a nemzetiségek köréből is ismételten hallottuk azt a szemrehányást, hogy egyedül Tisza személye ellen érzett gyűlöletünk kergetett bennünket a nemzetiségi kérdésben is a vele ellentétes állásfoglalásba. Objektíve azonban semmi okunk sincsen erre. Tiszának csak a sovíniszták hányhatják szemére, hogy a horvát-szerb koalícióval és a román komitéval tárgyalásokba bocsájtkozott, de nem mi, akik minden meggondolás nélkül álltunk volna szóba ezekkel a politikai testületekkel vagy már eddig is megtettük. A horvát-szerb koalícióval és a román nemzeti komitéval létrejött megállapodások tartalma miatt pedig még kevesebb jogcímünk van fölháborodni, mert annak megbírálására elsősorban a koalíció és a komité hivatott és ha ők megvannak vele elégedve, mi nem lehetünk pápábak a pápánál.

A következőkben ezekre a kifogásokra igyekszem megfelelni és egyszersmind okát adni annak, miért szállunk szembe a leghevesebben a Tisza inaugurálta új nemzetiségi politikával.

Mindenekelőtt meg kívánom állapítani, hogy igaz, hogy mi Tiszát gyűlöljük, de nemcsak érzelmi motívumokból, hanem abból a megismerésünkből kifolyólag is, hogy ő minden népjognak és minden modern fejlődésnek legel vakultabb ellensége és hogy politikai pályája nyomában mindenfelé a pusztulás jár. De ezért teljesen helytelen volna, ha minden akcióját már előre elítélnénk. Csak óvatosabbak vagyunk velük szemben, alaposabban vizsgáljuk meg őket, mint oly politikusok hasonló irányú akcióit, akikben bizalmunk van.

Legújabb akciójának vizsgálatánál élesen el kell választanunk a horvát-szerb koalícióval kötött megállapodásokat a román nemzeti komitéval való tárgyalásoktól.

I. Tisza horvát politikája.

Már 1912-ben kísérletet tettem magyar ellenzéki politikusok körében szlávbarát politika propagálására. Elsősorban a délszláv népekkel való együttműködés érdekében szálltam síkra, amit a következőképen okoltam meg: Az osztrák-magyar monarchiában az uralkodó konzervatív kormányzat főképen a német-osztrák polgárságra, a lengyel slach-tára, a sziléziai történelmi nemességre és a magyar oligarchiára támaszkodik, erre a négy konzervatív, sőt részben nyíltan reakciós néprétegre. Ha a magyar demokrácia továbbra is, mint eddig, ebben a társaságban marad, előbb-utóbb a lengyel demokrácia sorsára fog jutni, amely a lengyelklubba való belépésével a korrupció és ezzel a megsemmisülés áldozata lett, A magyar demokráciának éppen ezért a monarchián belül a természetszerűen demokratikus elemekkel kell kapcsolatot keresnie. Ezek pedig ami tótjainkon kívül a szerbek, horvátok és a többi délszlávok, akiknek mint parasztnépeknek a demokrácia életük föltétele. Ez álláspontból folyólag, amely egyébként ami ellenzéki köreinkben igen élénk ellentmondást támasztott, a horvát kérdésnek minden szabályozását csakis a horvát-szerb koalíció segítségével tartottuk kívánatosnak. Nemcsak azért, mert egyedül ennek a pártnak volt kilátása arra, hogy normális választások mellett a szaborban

többségre tegyen szert, hanem még inkább azért, mert az képviselte Horvátországban a horvát oligarchia szomorú maradványával, az ó-unionistákkal szemben a demokratikus irányzatot. Khuen és Tisza a horvát-szerb koalícióval való minden megegyezést természetesen perhorreskált, mert érdekükben állott, hogy amikor Magyarországon a demokrácia ellen küzdenek, azt Horvátországban diadalra ne segítsék. Amikor azután 1913. nyara elején a Balkán-háború kimenetelére való tekintettel Bécsből a horvát kormánybiztosság megszüntetését óhajtották, ők ketten azt a tervet eszeltek ki, hogy Tomasics, aki bár ó-unionista, mégis erős közjogi velleitásokkal bír, a bán szerepében az ó-unionisták és a klerikális közjogi párt, az u. n. Frank-párt segítségével többségre tegyen szert és ezzel az alkotmányos állapotot Horvátországban helyreállítsa. E tervhez Bécsben is megkapták a hozzájárulást, minthogy Tisza Berchtoldnál nagyon melegen pártolta azt, bár a Belvedere-ben, ahol a horvát viszonyokat alaposan ismerik, nem értettek vele együtt. Mialatt azonban a magyar kormány a terv végrehajtásán fáradozott, Berchtoldot fölvilágosították arról, hogy Tomasics csak ép oly alkotmányosan tudna kormányozni Horvátországban, mint Tisza Magyarországon, vagyis erőszakos rendszabályokkal és hogy ennek következtében egy Tomasics-uralom azokat a bajokat, amelyeket Horvátországban a balkáni változott helyzetre való tekintettel orvosolni akarnak, csak növelné és hogy egyes-egyedül a horvát-szerb koalíció tud Horvátországban rendet és nyugalmat teremteni. Ennek következtében nagy gyorsan elejtették a magyar kormány előbbi tervét és Tisza utasítást kapott Bécsből, hogy a koalícióval lépjen alkudozásokba. És Tisza, a vaskövetkezetesség embere, aki ha valamit elhatározott, azt kíméletlenül végig szokta csinálni, meghajolt a bécsi parancs előtt, még pedig lelkesedéssel (mikor nem lelkesedett ő a bécsi parancsokért?) ha csak az elkeseredett szívnek azzal a lelkesedésével is, amellyel éppen négy évvel előbb Khuennak csatlósi szolgálatokat teljesített.

Ez az elkeseredett szív a koalícióval való tárgyalások legkezdeten, melyek semmiképp sem folytak le simán és kellemesen, már megnyilatkozott. De Tisza, valamint négy évvel ezelőtt látván, hogy Khuen erősen ül a nyeregben, engedett keserűségéből, ugyanezt tette a koalícióval szemben való érzelmeivel is, mihelyt észrevette, hogy Bécsben a koalícióval való tárgyalást föltétlenül követelik és hogy a koalíció nem hagyja magát terrorizálni. Így jött azután a béke tényleg létre, ami ellen nem is lehet kifogást emelni.

Minket nem is az érdekel, vajjon a koalíció több vagy kevesebb engedményt kapott-e, hanem csak az, hogyan fog a viszony Tisza és a koalíció között a jövőben alakulni. Mert kettejük között nyilvánvalóan éles érdekellentét áll fenn. Tisza legfőbb érdeke volna nemcsak minden demokratikus fejlődésnek Horvátországban való megakadályozása, hanem reakciós politikájának a magyar képviselőház horvátjainak részéről való támogatása is. A horvát-szerb koalíció azonban nemcsak fölesküdt Horvátország demokratikus fejlődésére, hanem annak előmozdítása elsőrangú életérdeke is, lévén a demokrata kis-

polgárság és parasztság képviselője az ó-unionistákkal, a konzervatív oligarchia képviselőivel szemben. És ha a koalíció a demokráciát elárulja, a kispolgárság és parasztság hamarosan elhagyja és ezzel a többséget is elveszíti.

Végleges választ a minket érdeklő kérdésre adni még nem lehet, de bizonyos, hogy a helyzet a koalícióra nézve sokkal veszedelmesebb, mint Tiszára nézve. Mert bár a béke megkötésekor a koalíció Tiszával szemben semminemű engedékenységet sem tanúsított, érezvén háta mögött Bécs támogatását, egészen kétségtelen, hogy a koalíció demokratikus irányzatának megtörésére irányuló kísérletében Tisza fog Bécs támogatásával dicsekedhetni. A koalíció mindenestre nagyon téved abban, ha azt hiszi, hogy apró hízlegésekkel és bizonyos jelentéktelen engedékenységgel Tiszát a párt politikájának sikerül megnyernie. Minél intimebbé lesz a viszony Tisza és a koalíció között, annál bizonyosabb, hogy ő nemcsak a koalíció demokráciáját, hanem a pártot magát is tönkre fogja tenni. Nemcsak azért, mert erre bírja őt kíméletlenül reakciós ösztöne, hanem még inkább azért, mert egy demokratikus Horvátország a nemes gróf politikai koncepciójába semmiképpen sem pászol bele.

Tisza a legnagyobb veszedelmet még mindig a „szláv áradat”-ban látja. A magyar oligarchiának a német-osztrák polgársággal kötött és már egészen korhadttá vált szövetségéhez is még mindig ragaszkodik, mert a szövetség állítólag gátként szerepelt a szlávssággal szemben, sőt becsalogatja most e szövetségbe a románságot is, hogy – amint a képviselőházban már többször nyíltan is bevallotta – a szlávsság ellen emelt gátat erősítse. Német-osztrák polgárság, magyar oligarchia és román bojártság, ezek volnának a szláv demokrácia elleni konzervatív gát cölöpéi.

Ez Tisza hó vágya és a horvát-szerb koalíció egy ilyen koncepciójú politikustól várja a szláv demokrácia megerősítését! Micsoda rövidlátás! Tisza István gróf csak azért öleli keblére a horvát-szerb koalíciót, hogy megfojtsa és ha a koalíció az ölelésből hamarosan ki nem bontakozik, meg is fojtani.

II. Tisza román politikája. *)

Tisza István azt íratja sajtóirodájával, hogy a román paktumot nem Bécsből parancsolták reá, hanem hogy ő, aki már húsz esztendeje hangoztatja a románokkal való kibékülés szükségességét, mostani román politikájával csak önmagához maradt hű. Ezzel szemben azonban elvitázhatatlan igazság az, hogy Tisza egészen a legújabb időkig a románokkal való megegyezést úgy képzelte el, hogy ezek a Mangra, Siegescu és a többi hasonló urak módjára minden föltétel nélkül a kormányzópárthoz csatlakozzanak és ez esetben ő a román politikusokat ugyanazokban az előnyökben részesítette volna, amelyekben a többség többi tagjait. A román komitéval való mindennemű tárgyalást

*) E cikk a románokkal folytatott tárgyalások újabb fejleményei előtt íródott. *A szerk.*

azonban perhorreskált és a komité tagjait államellenes agitátoroknak nevezte.

Ha ő most ez emberekkel nemcsak szóba áll, hanem a román nemzeti komitét a magyarországi románság hivatott képviselőjének ismeri el, állítólagos vaskövetkezetessége e nyilvánvaló megsértésének alapos okai kell hogy legyenek. Egyedül a belpolitikával ez a csodálatos nézetváltozás nem magyarázható meg, mert Tisza jól tudja, hogyha egy románokkal kötött paktum a választásokat a román kerületekben meg is könnyíti, annál inkább nehezíti meg azokat a magyar kerületekben. És ha csak a választásokról lett volna szó, a jelen tárgyalásokra nem is lett volna szükség, erre a célra egy egyszerű választási paktum is elegendő lett volna, amire a románok mindig kaphatók voltak. És végül Tisza, aki el van arra szánva, hogy az ellenzéket a legközelebbi választáskor pénzzel és erőszakkal tönkre silányítja, egy percig sem riadt volna vissza attól, hogy a románokkal szemben is ugyanezeket az eszközöket alkalmazza. Ezenkívül teljesen tisztában van azzal, hogy bár a munkapárti urak szó nélkül fognak a paktumhoz hozzájárulni, mert mint a gályarabok vannak politikájához láncolva, egy részüket ez a paktum mégis elkedvetleníti. Nyilvánvaló tehát, hogy a belpolitikában semmiféle kényszerítő ok sem forgott fönnarra, hogy Tisza ép most tagadja meg teljesen múltját és a román nemzeti komitéval tárgyalásokba bocsájtkozzék.

Csupán a külpolitikában rejlő okok bírhatták erre a lépésre. A logika is könnyörtelenül ehhez a következtetéshez vezet, de ezt bizonyítják Joneskunak és Filipeskunak, a nemrég megbukott román kabinet két tagjának, legutóbbi nyilatkozatai is, amelyek oda konkludálnak, hogy a román tárgyalások megghiúsulása végzetes lehetne a Románia és az osztrák-magyar monarchia között fennálló baráti viszonyra, amit egyébként bukaresti követünk, Czernin gróf is teljes mértékben beismert.

Semmiféle hivatalos kommunikéval sem lehet letsgadni azt, hogy a magyarországi románokkal kötendő egyezség, engedmény Romániának, amelynek barátságát akarjuk azzal biztosítani. Semmiképen sem érzem magam a monarchia nagy hatalmi állásának védelmezésére hivatottnak, de konstatálnom kell, hogy egy ilyen politika a nagy hatalmi állásról való teljes lemondással egyértelmű, mert Törökországon kívül egyetlen európai ország sem tűrte még el azt, hogy belpolitikájába avatkozzék egy külföldi állam. Ezzel az osztrák-magyar monarchia még egy fokkal súlyyodt Törökország nivója felé.

És minthogy mint Tisza minden politikai akcióját, ezt is a rombolást kell, hogy kövesse, hajlandó vagyok azt hinni, hogy Tisza román politikájában nem egyszerűen Bécs parancsának engedelmeskedett, hanem hogy az iniciatíva egészben, vagy legalább is nagyrészt tőle magától eredt.

Az eset a következőképen folyhatott le: Még 1913. áprilisában és májusában Bukarestben beható tanácskozások folytak Románia és Szerbia közötti szorosabb kapcsolat létrehozása érdekében. Nem tudjuk, vajjon a szövetséget valóban perfektuálták-e, de bizonyos, hogy hasonló szövet-

ség eszméje nemcsak a román és szerb köztudatban, hanem a bukaresti és belgrádi kormányzó közökben is élt és a második Balkán-háború alatt, ha papíron nem is, tényleg érvényben volt ez a szövetség.

A bécsi Ballplatz-on a bukaresti tárgyalások híre valóságos konsternációt idézett elő és már akkor eszükbe jutott az a geniális gondolat, hogy a magyarországi románokkal való kibéküléssel csalogassák hozzánk Romániát Szerbiától. Minthogy akkor Tisza külpolitikai befolyása tetőpontján állott – azóta úglátszik, Berchtold emancipálta magát kissé e befolyás alól – egyáltalában nincs kizárva, hogy amaz ötlet Tiszától származik. Nem szabad u. i. megfeledkezni arról, hogy egy román-szerb szövetség, Tisza régi vesszőparipája a szláv áradat elleni német-magyar-román szövetség ellen is irányult volna és hogy ő szokott módján mindenre kész volt, hogy csak tovább lovagolhasson vesszőparipáján. A második Balkán háború következtében azután az akció megakadt, hogy a háború befejezése után ősszel kettőzött erővel indítsák meg.

A bécsi kabinettet a következő okok bírták Románia kegyeinek formális hajszolására. Már a második Balkán háború folyamán a mi ingadozó magatartásunk következtében – az egyik odalon Románia követeléseit támogattuk, míg a másik oldalon egyidejűleg Bulgáriának voltunk különböző módon segítségére – Bukarest és Bécs között kedvetlenség állott elő, amit a bukaresti békével szemben való viselkedésünk csak még fokozott. A duzzogó Románia kiengesztelésére – gondolták odafent – a magyarországi románokkal békeünnepet kellene ülni.

Mialatt azonban diplomáciánk gróf Tisza István ünnepies segédletével ezt a nemcsak egy nagyhatalomhoz, hanem bármely államhoz méltatlan játékot üzte, a román veszedelem hirtelen nagyon is fenyegetővé vált. A bukaresti színtéren ismét Oroszország jelent meg. Míg a mai bécsi orosz nagykövet, Sebetko, mint bukaresti követ a Románia és Szerbia között májusban folyó tárgyalásokon patrónuskodott, utódjára, Nekljudoffra, sokkal nagyobb hivatás várt. Őneki Oroszország patronátusa alatt új Balkán-szövetséget kellett volna létrehoznia, amelybe azonban Bu'gárián, Szerbián, Görögországon és Montenegrón kívül Románia is beletartozott volna. Amennyire ily titkos tárgyalások egyáltalában ismeretesek lehetnek. Az új szövetségben Bulgária határát az *Enosz-Midia*-vonal tette volna és ezenkívül Szerbia és Görögország is a most birtokukban levő macedóniai területből egy-egy darabot átengedtek volna neki, amiért mind a ketten albán területtel kártalanítottak volna. A román imperialistáknak be szeretnék volna bizonyítani, hogy Besszarábia után való vágyakozásuk teljesen lehetetlen, ami

* Abból az időből való az a levél is, melyet Tisza Take Joneskuhoz írt és amelyről már más helyen beszéltem. Mellékesen megjegyezve, Tisza demontálja, amely szerint ő a mostani tárgyalásokon kívül sem a románokkal, sem Joneskuval nem tárgyalt, nem cáfolja meg azt a állítást, hogy ő még a nyár elején egy levélben magyarázta meg Joneskunak, hogy az ő konzervatív politikája Romániának és a magyarországi románoknak mennyire érdekükben áll és így minden okuk megvolna az ő politikájának támogatására. *D. D. J.*

helyett azonban szívesen kitöltöttek volna nekik egy látra szóló váltót Magyarország román területeire. Összefüggésben azonban ezekkel a kombinációkkal Oroszországnak föl kellett volna vetnie a Dardanellák kérdését. Hogy az új Balkán-szövetség ez alaprajza részleteiben is megegyezik-e a tárgyalások folyamán kidolgozottal, egészen mellékes. Bizonytalán nagyon közel áll a legtöbb balkáni politikus szívében élő vágyakhoz és a Balkánon az utolsó másfél évben lejátszódott események logikus következménye.

Elképzelhető, micsoda ijedséget okozott Bécsben e tárgyalások hire. Mindjárt azon töprengtek, hogyan lehetne a románokat ebből a gonosz új szövetségből kiemelni. Az első eszköz erre Czernin grófnak bukaresti követévé való kinevezése volt. Szinte túlzásba vitt román-szimpatiaínál és a román nemzeti komité vezető embereivel való közvetlen és közvetett összeköttetéseinél fogva Czernin kinevezésének teljesen az a látszata volt, mintha őt a magyarországi románok képviselőjeképp küldték volna Bukaresztbe. És hogy Czernin szerepét teljesen így is fogja föl, azt fényesen bizonyítja az a körülmény, hogy befolyására Tisza és a román hármasság hamarosan áthidalta a fennálló differenciákat és hogy Czernin páratlan tapintatlansággal ugyanazt a nótát fújja, mint Filipesku, mikor nyíltan kijelenti, hogy a román paktum nélkül Románia és a monarchia barátsága veszélyben forogna.

Nagyon lehetséges, sőt valószínű, hogy az Oroszország tervezte új Balkán-szövetség most már nem jó létre. Nemcsak azért, mert a bolgároknak a második Balkán-háborúban szerzett sebei még nem hegedtek be, és így a rájuk oly végzetessé vált szövetség megújítására nem határozhatják el magukat, hanem mert az összes balkáni államok annyira ki vannak merülve, hogy új háborús kalandokba nem bocsájtkozhatnak. Bizonyos azonban, hogy senki sem dolgozott jobban e Balkán-szövetség érdekében, mint éppen Tisza és Czernin. Hisz világos, hogy Oroszország tervét nagyrészt arra alapította, hogy a monarchia a Balkán-háború idején való kétszínű viselkedésével nemcsak a Balkán-népek bizalmát veszítette el, hanem sokat veszített tekintélyéből is. El lehet képzelni, hogy gondolkoznak most ezek a népek és elsősorban, a románok maguk a monarchia hatalmáról és tekintélyéről, ha ez oly méltatlan módon pályázik a román bojárokbarátságára, hogy még belpolitikáját és tőlük hagyja diktálni. Ezen az úton nincs megállás és ha Tisza és Czernin sokáig uralmon maradnak, ép úgy, mint annak idején Törökországban, Ausztria-Magyarországon is a külállamok fogják a belpolitikát csinálni, de azzal a lényeges különbséggel, hogy *mig Törökország belpolitikáját Európa-nagyhatalmai, a mienket a Balkán kishatalmai fogják csinálni.*

*

De nemcsak külső hanem belső politikánkra is végzetes a Tisza, román politikája.

A nemzetiségi kérdést minden egyéb szemponttól eltekintve, tiszta állami szempontból úgy kellett volna nálunk megoldani, hogy az ország; különböző nyelvű polgárai egymáshoz közelebb hozassanak. Ezt azon-

ban csak két eszközzel lehetne elérni: összes állami berendezéseink messze-
menően demokratikus kiépítésével, amely az állam minden polgárának
osztályhelyzetére és nemzetiségére való tekintet nélkül az állami élet-
ben megfelelő közreműködést biztosít és egy modern egységes nemze-
tiségi törvénnyel, amely az összes nemzetiségeknek a nyelvüket és
külön kultúrájuk ápolását megillető jogokat biztosítja. Ez a politika a
legjobb értelemben vett koncentrációs politika lett volna, míg a Tiszáé
teljesen megosztó politika a *divida el impera* régi recipéje szerint.
Mindenekelőtt azzal, hogy nem az összes nemzetiségekkel tárgyal
egyszerre és egyenlő módon, hanem elsősorban a románokat vonja
be és nekik bizonyos külön jogokat biztosít, a magyarországi nemzeti-
ségek eddigi meglehetősen szoros kötelékét igyekszik megbontani.
Lehetséges, hogy ezt a célját elérje, de bizonyos az is, hogy ezzel a
románok különállását erősíti, sovinizmusukat és a bennük élő föde-
ralista gondolatot fokozza. Ez a veszély nemcsak azért nagy, mert a
föderalista gondolatot a szomszédos Romániából állandóan táplálják –
gondoljunk csak Erdély autonómiájának követelésére, – hanem azért
is, mert Tisza a paktummal a magyarországi románokat is reakciós
politikájának szolgálatába állítja. És ha Tiszának sikerülne is saját
párthíveit és a román vezetőket összebékítenie, a paktum nemcsak az
ellenzéknek, hanem az egész magyar népnek a románok ellen érzett
gyűlöletét igen nagy mértékben fogja fokozni, hisz a román vezetők
a magyar ellenzék letiprásában és a magyar népnek jogaitól való meg-
fosztásában tevékenyen közreműködnek.

Akármilyen szempontból is nézzük Tisza román politikáját, arra az
eredményre kell jutnunk, hogy belőle nem a magyarok és románok
közti béke, hanem az eddigi ellentétek kiélesedése származhatik csak.

Az első pillanatra teljesen érthető a románoknak paktumkötő kész-
sége Tiszával. Hisz Tisza az első miniszterelnök, aki nekik valóságos
értékes és nemcsak személyes, hanem nemzeti érdekű engedménye-
ket ajánl föl és azonkívül a románságot az egységes magyar államon
belül külön testnek ismeri el. Ha ezzel a magyarság és románság
közti viszony csak rosszabodik és ez az egységes állam a föderaliz-
mushoz közelebb vivődik is, az őket nem nagyon aggasztja. Sőt
ez a kilátás talán kellemes is nekik. És mégis tisztán román szem-
pontból soha többé jóvá nem tehető hibának tartom, ha a román
nemzeti komité Tiszával a paktumot megkötötte. Mert a románoknak
tudniuk kell, hogy a Tisza-uralom nem fog örökké tartani és buká-
sával, mint minden erőszakos uralmával, berendezései is, tehát a nem-
zeti komitéval való paktum is, meg fognak szűnni. A komité urai e
lehetőség ellen a paktumot vagy törvényhozási biztosítékokkal szeret-
nék körülvenni, vagy egy uralkodó védelme alá helyezni. De ezek az
urak bizonyos hallottak már törvények eltörléséről vagy talán nem
tudják, hogy a Hohenwart-uralom idején egy császári határozat a
csehek minden nemzeti és közjogi kívánságának teljesítését biztosította
és hogy néhány hónappal később Hohenwart a császári határozattal
együtt eltűnt a színtérről? De én tovább megyek. Azoknak a törvé-

nyeknek segítségével, melyeket Tisza alkotott és még alkotni szándékozik, minden kormány kénye-kedve szerint bánhat el a románokkal, még ha a paktum a törvénykönyvbe be is van iktatva. Sőt maga Tisza István is megteheti ezt, sőt hitem szerint meg is fogja tenni. Mert ha Tisza fölfelé teljesen gerinctelenül viselkedik is, lefelé abszolút autokrata. Ezt a románok, mihelyt a felülről jövő nyomás eltűnik, ép úgy fogják érezni, mint mi. Jaj nekik, ha a paktum megkötése után nem lesznek ép oly engedelmes szolgák, mint a munkapárti urak!

Élénken el tudom képzelni, mily erős nyomást gyakorolnak most mind Bécsből, mind Bukarestből a nemzeti komité tagjaira. De a komiténak tisztában kellene lennie azzal, hogy mind a ket helyen az ő költségén politizálnak. Mert semmi sem veszélyesebb egy nemzetségre nézve, mintha sorsát a külpolitika menetével kapcsolják egybe. Ha az érdekek úgy kívánják, Bukarestben egy pillanatig sem fognak habozni, hogy Bécsnek hátat fordítsanak és hasonló az álláspont Bécsben is Bukaresttel szemben

A magyarországi románoknak épen úgy, mint a többi itt élő nemzetiségnek és a magyarságnak is első fontosságú életföltétele a teljes politikai mozgásszabadság. De ez csak politikai intézményeinknek teljes demokratizálásával válhat lehetővé és semmiképen sem bizonyos fajta engedmények segítségével. Épen azért a románok igen nagyot vétkeznek, ha saját mozgalmukat egy reakciós, mondhatni abszolutista mozgalomba kapcsolják bele. Jól tudván, hogy a román vezetők egy része tradícióból, osztályérdekekből és bukaresti hatások alatt a reakcióval, sőt magával az abszolutizmussal sem áll hadilábon. Azt is értem, hogy a románok bizonyos kárörömöt éreznek azon, hogy az a magyar ellenzék, amely amikor kormányon volt, a nemzetiségeket elnyomta, a nemzetiségek akkori sorsához hasonló sorsban részesül. De kárörömből az ördögnek Belzebubbal való elkergettetése, az egykori koalíció boszantására Tiszának és a munkapártnak támogatása nem valami kiváló politikai belátásról tesz tanúságot, és ha azok a román vezetők, akik a paktum veszélyeit átlátják, a Bécsből és Bukarestből jövő nyomásra reakciós társaiktól terrorizálni hagyják magukat, ahelyett hogy ellenük a legélesebb ellenzéki harcot vennék föl, ez azt jelenti, hogy népüknek ügyét ismét cserben hagyták és hogy az eddigi román nemzeti mozgalom a papok, bankdirektorok, földbirtokosok és ügyvédek kis csapatának nacionalista színezetű mozgalma volt, akik mihelyt a hatalom közelébe való jutást remélhették, azonnal elhagyták régi ideáljukat, népük és nemzetiségük ügyét. *Diner Dénes József.*

Horvátországból.

Miután Budapesten működését befejezte és egy látszatra alkotmányos cselekedettel a sajtószabadságot sikerült megfojtania, Fiúméba utazott, hogy az isten és a császár többi szolgájával együtt ő is ott legyen, amikor vízrebocsátják a hajót, amelyet Szent Istvánról ne-

veztek el, amikor szentségtelen pályájára elindult. Erről a militarisztikus ünnepségről megtérve, meglátogatta Horvátország fővárosát, Zágrábot. Azt kellett volna elvárni, hogy itt is olyasféle ünnepséget akar rendezni, mint amilyen a palotaőrség felszentelése volt Budapesten, a Szent István vízrebocsájtása Fiumében stb. De nem! Ő maga úgy nevezte látogatását, hogy „jele annak az érdeklődésnek és szíves jóindulatnak, amely benne ennek a szép országnak fejlődése, jóléte és boldogulása iránt él.” Azért jött, – amint mondotta – „hogy mint magyar hazafi hazájának hasznot hajtson és elősegítse két nép őszinte együttműködését, amelyiknek egyike másikára reá van utalva.” És ezt az embert, aki Magyarországon a reakciót testesíti meg, 1914 január hó 18-án Horvátország legnagyobb politikai pártja vendégszeretettel fogadta, és ez több volt egyszerű illendőségnél, ebbe lelkesedés és még ennél is több: bizalom vegyült. De ahogy a zágrábi szociáldemokraták fogadták Tisza Istvánt, az egész másféle fogadtatás volt: hatalmas tüntetés volt az általános titkos választójogért és a magyar elvtársaik és az egész radikális Magyarország iránt érzett szolidaritás lelkes megnyilatkozása.

Ha már most magatartásuk szerint ítélnék meg a lelkületeket, akkor egész Horvátországról, vagy legalább is a tartományi gyűlés többségéről azt kellene hinnünk, hogy ellenkező érzés- és gondolat világban élnek, mint a magyarságnak szabadságért küzdő része, annak túlnyomó többsége. Igaz, ez az ellentét csak *egyetlen személyhez* való viszony tekintetében áll fenn, de ez a személy a magyar kormány feje, annak a politikának megtestesítője, amely ma Magyarországon mindenható, amely míg Bécsset alázasatosan szolgálja, sirásója az alkotmányosságnak, mely halálos ellensége a demokráciának és őrállója a feudalizmus bástyáinak. Esméljünk rá, hogy ki ez az ember és gondoljuk meg azután, hogy a horvát-szerb koalíció hogyan fogadta, és akkor a magyar közvélemény önkéntelenül is kell, hogy azt kérdezze magától: Hát megismétlődik 1848? Lesz új Jelacsis és Horvátország újra a reakció előharcosa lesz? És lehetséges-e viszont, hogy Horvátországban a királyi biztosság őszintén megszüntetessék és az alkotmány őszintén helyreállíttassék, amíg Magyarországon az országgyűlés le van *alázva*, a népakarat letiporva és az alkotmányos élet alapjai földúlva és szerteszörva?

Amilyen jogosak ezek a kérdések, olyan jogosak lennének azok a válaszok is, amelyek talán Horvátországot vádolnák. De mindenképpen igazságtalanok volnának Horvátország azon elemeivel szemben, amelyek nyíltan, vagy titokban, de lelkük mélyéből elítélik azt, amit Tisza István gróf Magyarországon cselekszik. Ezért nem szabad a felszínen maradnunk, hanem közről is tüzetesen kell szemügyre vennünk a horvát politikai viszonyokat. És Horvátország politikai jó hírnevének érdeke késztet engem arra, tisztelt szerkesztő ur, hogy szíves felszólításának eleget tegyek és ezeket a viszonyokat megvilágítsam.

Ismeretes, hogy a magyar-horvát kiegyezés értelmében a horvát bánt a magyar közös miniszterelnök előterjesztésére nevezik ki. A

horvát autonóm kormány fejének a kinevezése tehát a magyar közös kormány fejétől függ. Mivel azonban a bán az autonóm horvát tartománygyűlésnek felelős, szükséges volna, hogy e három tényező-között összhang létesüljön, mert máskép Horvátországban nyugodt és alkotmányos kormányzat lehetetlen. Vagy a magyar miniszterelnök fog tehát meghajolni a horvát tartománygyűlés előtt, vagy pedig a horvát tartománygyűlés a magyar miniszterelnök előtt. Hogy melyik eset fog bekövetkezni, a szereplő tényezők erőviszonyaitól függ. A tapasztalás sajnos azt mutatta, hogy mindezekig a miniszterelnök volt az erősebb, és hogy a horvát tartománygyűlés, illetőleg annak többségi pártja nem tudta mindazon momentumokat kellően kihasználni, amelyek magának a tartománygyűlésnek, illetőleg többségi pártjainak erejét kitehették volna és amelyek a horvát nép számos kívánalmi egyike-másikának teljesülését idézték volna elő. Az 1912. év elején a tartománygyűlést feloszlatták és rövid vártatva jött a kormány biztosság. Magától értetődik, mindez az akkori miniszterelnökkel való egyetértésben, illetőleg az ő kezdeményezésére történt. Megokolásul azt hozták fel, hogy a horvát-szerb koalíció a többi horvát polgári párttal paktumra lépett, amelynek értelmében az érdekelt pártok egyesült erővel küzdeni fognak Horvátország pénzügyi önállóságáért, Magyarországhoz való közjogi viszonyának megváltoztatásáért. Ez a paktum komoly veszedelmet jelentett a magyar-horvát kiegyezésre és válaszul rá jött a kormánybiztosság, hogy az egyesült pártoknak ne legyen módjukban programjukat végrehajtani. A magyar miniszterelnöknek és az illetékes többi tényezőnek ez a lépése fölvilágosíthatta volna a horvát pártokat arról és meg kellett volna érteniök, hogy az ellenzéki pártok egyesülése, amely a paktumban nyert kifejezést, minden eszköz közül legelső sorban alkalmas a horvát érdekek előmozdítására, a Magyarországhoz való viszony revideálására. A paktumot felborítani, annyit tett, mint egy valóban hatékony eszközzel lemondani és ezért a politikai célszerűség és a helyes taktika azt javasolta volna, hogy kitartsanak mellette minden áldozatokon ke-
 „„resztül is. És amikor a horvát-szerb koalíció visszalépett a paktumtól, illetve csak elmulasztotta, hogy minden erejét annak szolgálatába állítsa és ezzel megszűnését megakadályozza – nyilvánvalóan hibát vagy ügyetlenséget követett el. De semmi esetre sem beszélhetünk a koalíciónak mint egésznek gonosz szándékairól. Enyhíti hibáját az is, hogy olyan pártokkal volt összetűzve, amelyek közül nem mindegyik volt őszinte és önzetlen, amelyek közül az egyik még azon az áron is kormányra akart jutni, hogy ezért nemcsak a paktummal, de még saját programjával is fizessen. El kell ismerni, hogy a hasonló bűnök és bűnös szándékok, nagyon megnehezítették a koalíció helyzetét. Ha már a paktum magában nagy erőt jelentett, még megnövelték erejét a monarchián kívüli események, első sorban a balkáni fejlemények. Horvátországot a monarchiában mindig oly hídnak tekintették, amely messzibbre visz még Boszniánál és Hercegovinánál is. És amikor túl a hídon népeességben és területben hatalmasan megnövekedett, alkotmányos és valóban demokratikus állam keletkezett,

a monarchia komolyan megijedt, hogy baj lesz a híd körül, hogy a hídon túli viszonyok csábítóak lehetnek a hídnak elcsigázott, elégedetlen és a kormánybiztosságtól agyonsanyargatott őrségére. És belátták, hogy az őrséget meg kell nyugtatni és ki kell elégíteni, a nyugodt megélhetés és fejlődés feltételeit kell számára biztosítani, tel kell ékesíteni a hidat az alkotmányosság jelképeivel, hogy erről a hídról következtessen amaz állam az egész monarchiára, hogy Szerbia a horvát alkotmány szerint ítélje meg az egész monarchia alkotmányát. A monarchia érdeke *megkövetelte*, hogy Horvátország legalább részben kielégíttessék, ehhez pedig elsősorban a kormánybiztosságot kellett felfüggeszteni. Az alkotmányt helyre *kellett* állítani, a tartománygyűlést össze *kellett* hívni.

Ez a szükségszerűség Horvátországot a helyzet urává tette volna és a horvát nép kezébe adta volna sorsának gyepelőjét, ha vezetői erős *kézzel* fogták volna ezeket a gyepelőket. És micsoda szerencse lett volna, ha ez a szükségszerűség az összes pártokat egyetértésben találta volna, ha még teljes erejével fennállott volna a paktum! És emellett a szükségszerűség mellett, amely úgy mint még soha, a horvát pártoktól tette függővé a miniszterelnököt, nem számít semmit sem a miniszterelnök egyéni szándéka, személyes nézete. Ezért nincsen okunk Tiszának Horvátországgal szemben való viselkedését, az *ő* személyes érdeméül betudni. Azt tette és csak annyit tett, amit megtennie *muszáj* volt.

Hogy minden szép szavak ellenére mennyire helyénvaló az óvatosság Tiszával szemben már ma is a tények bizonyíták. Amit Skerlecz báró tesz, azt Tisza gróf teszi, hiszen Skerlecz kijelentette, hogy „minden tetteben Tiszával feltétlen egyetértésben van.” Lássuk!

Skerlecz báró kormánya alatt a szociáldemokrata párt lapját annyiszor kobozzák el és olyanféle ürügyek alatt, mintha a Tisza-féle sajtóreform nem Magyarországon, hanem nálunk lépett volna életbe, ahol pedig rendkívül szabadelvű sajtójog van érvényben. Skerlecz báró ki-nevez olyanokat, akiket a koalíció nem szívesen lát, akik Cuvaj és Tomasics alatt hüen, de rosszul szolgálták urukat. De a koalíciónak az a természetes kívánsága is, hogy a kormány parlamentarizálódjék, szintén akadályokba ütközik és kérdéses vajjon ezek az akadályok legyőzhetőek lesznek-e. A kormánynak van a tartománygyűlésben pártja, de ennek a pártnak nincsen kormánya. A koalíció szabor-többség, de a kormány nem koalíciós. Ha a Tiszával történt megegyezéskor a koalíció nem kötötte ki a kormány parlamentarizálódását: ez hiba volt! De ha kikötötte és az most nem teljesül: egy csalatkozással több számára. Nehéz helyzet. Afféle Polonius a koalíció, akt-kénytelen a felhőre azt is rámondani, hogy teve, meg azt is, hogy bálna...

De minden fogyatkozása dacára nagyobb hasznot hajthatna a népnek a koalíció akkor, ha komoly ellenzéke volna. De az az ellenzék, amely ma a tartománygyűlésben „ellenez”, valóságos torzképe az ellenzéknek. Apró pártocskából összefoldozott alakulás, részben naivan-
lelkes, részben klerikális, részben torz-radikális, de csak szóval radi-

kális, elemekből. Szóbőséges, de tartalom-szegény programmal, korszerűtlen és maradi jelszavakkal, egyáltalában komolyan nem vehető és nem tud a koalíciónak sem bírálója, sem megvédője lenni ott, ahol az radikális lehetne és ahol ebben támogatásra szorulna.

Látható ellenzék, olyan, amely számot tesz, csak a tartománygyűlésen kívül van, és ez a szociáldemokrata párt. Habár a koalíción kívül áll, mégis ellensúlyozója azoknak a jobbraterelő elemeknek, akik a koalíción belül működnek. Le tudja kötni a koalíciót legalább a saját programja mellé. A koalíció pedig átérzi a szolgálatot, amelyet a szocialista párt neki ezzel tesz és minden ellentétben és összetűzőzésen keresztül, amelyek néha élesen egymással szembeállítják őket, a polgári koalíció mégis hálás a proletárpártnak ezért a szerepéért. De fel fogja ennek a szerepnek a jelentőségét Skerlecz báró is és mint Tisza István hű zágrábi exponense a szaboron kívül ellenzéket alkotó munkáspárttal szemben a legélesebb eszközöktől sem riad vissza.

De a korvát- szerb koalícióval, annak alkotmányosságra törekvő iránya miatt, a polgárság haladó és szabadságszerető része is rokonszenvez – akár a koalíción belül, akár azon kívül helyezkedjék el, – és rokonszenvez ez a munkásmozgalommal is, mert tőle várja az indítékot a közszabadság helyreállítására, a társadalmi megújulásra és az államhatalom demokratizálására. Úgy van ez, mint Magyarországon is, ahol szintén nemcsak a munkásság, hanem a polgárság balszárnya is, egyirányban keresi ideáljait. És ebben a közösségben, az összes szabadságszerető és demokratikusan haladó elemeknek egyesülésében, akiknek a száma itt is, ott is örvendetesen szaporodik és akiké kétségtelenül a jövő, – ebben a közösségben megoldódik nemcsak Magyarország problémája és nemcsak Horvátországé, hanem megoldódik Magyarország és Horvátország egymáshoz való viszonyának kérdése is és ezzel a horvát-szerb nemzetiségi kérdés.

A *fiumei rezolúció* iamert alapgondolata jó volt, csupán azok, akik annak a végrehajtására vállalkoztak, voltak e feladatra alkalmatlanok. Sok volt közöttük a báró és a bankár, a pluto- és arisztokrata, a talmidemokrata, a sovინista és a reakcionárius. És ezért mondott csődöt. De maga az eszme, a horvát-magyar egyetértés eszméje, amelyet mindkét részről a haladó és demokrata elemek hivatottak ápolni és megvalósítani, olyan gondolat, amely kell hogy megérlelje gyümölcsét. Magyarország és Horvátország között ez az igazi „közös ügy”, de ez a közös ügy csak egyesült erővel és csak mindkét fél javára nyerhet megoldást.

Tisza István uralma sem örökkévaló. Rendszere és politikája magában hordja bukásának csiráit. A magyar társadalom fokról-fokra demokratizálódik és kell hogy lassanként a magyar kormány is demokratizálódjék. A szabad és demokratikus Magyarországnak pedig könnyebb lesz a megegyezés a szabad és demokratikus Horvátországgal is. A két országnak erre a demokratikus átalakulására kell törekedniök a haladó elemeknek, mindegyik országban. Az a politika, amelynek ez a célja, helyesen ítéli meg a viszonyokat és jó utón halad.

(Zagreb.)

Ivo Politeo.

Egy román szempontjai.

Tévednek mindazok, akik a magyarországi román nemzetiséggel való mostani u. n. „paktumtárgyalások”-at újdonságoknak tekintik. Ezek immár nagyon régi és teljesen elavult taktikai fogásai a magyar feudálisoknak és sovínisztáknak, akik valahányszor privilégiumaikat veszélyeztetve látták – és természetesen csakis ilyenkor kiváló előszeretettel hozakodtak elő a „román-magyar barátság” eszméjével és tetették magukat, mintha komolyan foglalkoznának a kívánt modus vivendi megteremtésével. Az ilyenfajta közeledéseknek egyik épületes példányképe volt Kossuth Lajos „paktumtárgyalása” 1849-ben Avram Jancuval. Hogy micsoda őszinteség és jóhiszeműség vezérelte akkor Kossuthot, azt nyomban kimutatta egyik megbízottja, a hírhedt Hatvani utján, ki még a tárgyalások folyama alatt a román bizalmiférfiak legtöbbször elfogatta, kivégeztette, Abrudbányát és környékét pedig fölperzselt.

Mindamellettt Kossuth már 1851-ben logikusnak és illőnek találta, hogy a románokat ismét szerencsétlensége békeajánlataival. A mai 48-as pártnak és sajtójának okulására nem lesz érdektelén, ha leszögezzük egynéhányat e békeajánlatok közül.

Felajánlotta a teljes nemzeti autonómiát, ennek keretében egyebek között román ezredek felállítását román vezényleti nyelvvé és uniformissal, román hivatalos nyelvvé a közigazgatásban és igazságszolgáltatásban, román nyelv használatát a parlamenti tárgyalásokban stb.

S minthogy a múltak tapasztalatai alapján a román vezető tényezők nem reagáltak többé Kossuth ígéreteire, ez utóbbi 1859-ben Klapka útján, 1860-ban pedig sajátkezű levélben kereste meg Cuzát, Románia akkori fejedelmét és tőle Bécs ellen fegyveres segítséget kért s e segítség fejében a román vajdaság felállítását ajánlotta fel.

Másrészt az abszolútizmus alatt az itthon maradt feudálisok, és különösen az erdélyiek is, megkörnyékezték a románokat szebbnél-szebb ígéretekkel. De, hogy valójában mennyire nyomta lelküket az elnyomott román nép sorsa, közismerten bizonyították be 1867-ben, mikor ismét uralomra kerültek.

Ennyi becsapás dacára 1870-ben az akkori függetlenségi párt vezetői (Irányi, Simonyi és Madarász) ismét módját ejtették annak, hogy érintkezésbe lépjenek a románokkal. A jelszó természetesen most is Magyarország függetlenségének a kivívása volt, amihez a román nemzet együttműködésére volt szükség s aminek fejében mi mást ajánlottak volna íel Irányiék is, mint a legszélesebb körű nemzeti autonómiát. És talán kizárólag és éppen azért, mert magát Irányit nem tartották annak az embernek, kinek szavában okuk lett volna kételkedni, a román nemzeti párt vezetői (Hódos, Mocsonyi Sándor) készeknek nyilatkoztak állani az alku. A függetlenségi pártban azonban mihamar felülkerekedett és döntő szerephez jutott az a ma is teljesen virágzó áramlat, mely a sovínizmusban és különösen az apodiktikus rományúlöletben magát Tisza Kálmánt is túlcitálta. Dugába dőlt tehát az Irányi-Mocsonyi-féle kísérlet is.

De nem folytatom tovább a történelmi előadást, mindössze annyit jegyzek meg, hogy a paktálás tovább folyt, azzal a különbséggel azonban, hogy a kezdeményezők most már nem kizárólag egyes magyar politikai pártok, illetve érdekcsoportok voltak, hanem főképpen a mindenkor magyar kormányok. Valamennyi parlamenti választás küszöbén, amikor a román szavazatokra oly égető szükség volt, ezek a kormányok (saját jól felfogott érdekeikről lévén szó) önszántukból voltak a kezdeményezők, egyébként pedig Bécs rendelkezésére. Bécs az őszinteségnek ugyanaz a mértéke jellemezte, mint a magyar tényezőket, ám ezt a fogást Bécs is hasznosnak tartotta „a legjobb katonanyag” altatására, melynek vakhíttű szimpátiáját elveszíteni semmi kedve sem volt.

A jelenlegi paktumtárgyalások a múltban lefolytakhoz abban hasonlítanak, hogy a kezdeményező fél, ha nem is önszántából ugyan, de ismét a sovinszta-feudális kormány, és abban különböznek tőlük, hogy nem annyira bécsi, mint inkább berlini, illetve bukaresti megrendelésre indultak meg. Mi tűrés tagadás, az ördög, melyet a sovinszta sajtó nem annyira meggyőződésből, mint inkább a kormány boszantására a falra testett, az a bizonyos külföldi beavatkozás bekövetkezett. Nem direkté ugyan és nem is casus belli-t provokáló módon, mert hiszen nemcsak a nemzetközi jog, de még a diplomáciai etikett szabályait sem sértették meg, a lényeg megállapításához azonban elegendő az, hogy bizonyos belügyi természetű kérdések rendezésének rugóit külföldön nyomták meg. Hisz komolyan már senki sem tagadja ezt.

A magyarázat azonban igen egyszerű. Az európai nagyhatalmi csoportok életre-halálra szóló mérkőzése küszöbön áll. S ha Bécs és Budapest nem tudja, vagy nem akarja tudni, Berlin igem nagyon jól tudja, hogy ebben a mérkőzésben nagyon nagy jelentősége van annak, hogy ki mellé áll Románia. Nem csoda tehát, ha Németország perhorreskál és lehetetlenné tenni törekszik minden olyan ténykedést, mely Romániát arra készteti, hogy Németország ellenfele mellé álljon. Köztudomású, hogy a magyar uralom állhatatosán gondoskodott az ilyen ténykedésekről. Eltekintve a hazai román kérdés olyformán való kezelésétől, mely az erdélyi és magyarországi románok százezreit kényszerítette a Romániába való kivándorlásra, meg kell itt emlékezniem külügyi politikánknak Romániával szemben való magatartásáról a Balkán-konfliktusban. A szövetségi hűség primitív követelménye lett volna, hogy a monarchia támogassa Romániát a balkáni egyensúly létrehozásában. Ezzel szemben pedig az történt, hogy mi Románia legnagyobb ellenségével, Bulgáriával szövetkeztünk, még pedig egyenesen Románia megsemmisítésére, mert a szövetségi szerződés a román tengerpartot Bulgáriának juttatta, ideát pedig már nyíltan beszéltek Moldovának a monarchiába való bekebelezéséről. Csoda-e, ha ilyen momentumok a román államférfiakat végre is elhatározó lépésre késztették, hiszen már nem is holmi u. n. határkiigazításokról, hanem magának Romániának egzisztenciájáról volt szó. Fegyverbe hívták tehát népüket s még sokáig emlékeztetben

marad az a megdöbbentő tény, hogy egy kifejezetten agrár-állam nem is egészen hét és fél milliónyi lakosságából vagy nyolcszázezren vonultak hadba – aratás kezdetén. S vajjon szükséges e sztratégiának lenni annak a megállapításához, hogy Bulgária megrendszabályozására ennek a hadseregnek legfőleg az egynegyedrészté lett volna szükség? És szükséges-e másrésztől rámutatni arra a helyzetre mely természetesen beáll akkor, ha a monarchia kormányzata aláveti magát a magyar sovinizták gyűlölettől áthatott követelésének, hogy lépjen föl Románia ellen Bulgária miatt?

Ezek az épületes időkön már túl vagyunk ugyan, de nem Szabad figyelmen kívül hagynunk azt a körülményt, hogy Románia népe fogcsikorgatva apprecialja külügyi politikánknak és a magyar sovinizmusnak ezt a magatartását. A „Jos Austria perfida” jelszava ott fészkel még most is a lelkek mélyén és Vaida Sándor ugyancsak áltatja magát, mikor ezt a diszpozíciót *kizárólag* a magyarországi románok helyzetével hozza kapcsolatba.

Már most azt mondják Berlinben, hogy ezen az állapoton változtatni kell és nemcsak a berlini, hanem a bukaresti Hohenzollern is így kívánja, mert ki is hinné el róla, hogy szívesen fog majd volt szövetségesei (Németország és a monarchia) és atyafia ellen hadba szállani. Ám elmúltak már azok az idők, amikor Károly király fittyet hányhatott országa közvéleményének és Románia külpolitikáját *kizárólag* a Hohenzollernnek érdekének vethette alá és amikor a román államférfiaknak kormányra jutásuk előtt először Bécsben és Berlinben kellett letenniük a vazallusi vizsgát. Nicu Filipescu nem is mondott ujjat, mikor megállapította, hogy nincs az a román kormány, amely szembe merne helyezkedni nemzete közvéleményével, de elfelejtette hozzátenni, hogy ez a diagnózis nemcsak a kormányokra vonatkozik, hanem magára a román királyra is. Már pedig helyesen mondtotta Filipescu, hogy Románia közvéleményét csakis akkor lehet megnyugtani és Románia csakis akkor lesz kapható a régi szövetségi viszony helyreállítására, ha nem hallatszanak többé panaszok a Kárpátokon túlról. Berlin szintén tisztában van ezzel s ez a magyarázata a Németországból jövő üzenetnek is.

Úgy gondolom, az előadottak eléggé plauzibilisen világítják meg az u. n. „román paktum” eredetét és mibenlétét. Kétségtelen, hogy itt nem a magyarok és románok paktumáról, hanem Bécs, Berlin és Bukarest paktumáról van szó, melynek a médiumai, különböző természetű szerepkörrel ugyan, a magyarok és a magyarországi románok. S hogy ezzel a paktummal szemben micsoda álláspontot foglalnak el ez utóbbiak, legyen szabad röviden a következőkben összefoglalnom:

Szomorú, hogy ez a külföldi beavatkozás megtörténhetett s mi románok nem is igen épülünk rajta, mert nem felejtettük még el, hogy valamikor olyan üzenetet is kapott a magyar kormány Berlinből, hogy csináljon velünk azt, amit akar, más szavakkal a románokra szabadították a legmegátalkodottabb magyar soviniztákat. Beleegyedtünk mégis, hogy a román nemzetiség képviselői belemenjenek a paktumtárgyalásokba, mert, eltekintve attól, hogy a külföld

beavatkozását teljesen ignoráltuk és hogy a Tiszákkal és Apponyikkal való paktálásokat a priori teljesen értékteleneknek tartottuk és tartjuk, eleve meghíúsítani kívántuk a most kormányon levő magyar uraknak azt az épületes szándékát, hogy a magyar néppel elhitessék: íme, mindent megteszünk az oláhok megbékítésére, de látjátok, hogy még; szóba sem állanak velünk, a magyar nép hivatalos képviselőivel. Hát szóba állottunk velük, de csak azért, mert egyébként nagyon jól tudjuk, hogy Tisza távolról sem veszi komolyan a paktum dolgát, számára ez az egész húzó-halasztó komédia nem egyéb, mint eszköz a *qui habet tempus, habet vitam* elvének a magyar sovíniszta feudalizmus és reakció érdekében való érvényesítésére. A külügyi helyzet majd csak megváltozik az ő javára, s akkor megszűnik a külföldről jövő nyomás is.

Ha tehát igaz az, amit ugyan hinni nem tudok, hogy pl. egy Mihali Tivadar nagyban kardoskodnék a Tiszával való megegyezéssel, akkor legalább ezt a momentumot mihez tartás végett mindenestre meg fogja jegyezni magának.

Ám mi már régen hangoztatjuk, hogy a katasztrófa elkerülése végett meg kell teremteni a *modus vivendi*-t nemcsak a magyar és a román nemzetiség között, hanem rendezni kell az ország összes nemzetiségi viszonyait, és újjá kell szervezni ezt az államot szociális és gazdasági szempontból is. Meg kell teremteni a modern Magyarországot. De hogy ez lehetséges legyen, mindenek előtt elsöprendők a nem nekik való helyről mindazok a tényezők, melyek inkarnációi az eddigi rendszernek, mert ez a rendszer föltétlenül az állam bomlását fogja eredményezni. Végre is akcióba kell lépni azoknak a józan és modern kultúrájú magyar elemeknek, melyek tisztában vannak azzal, hogy pl. Svájcban a kifelé való gravitálás ismeretlen fogalom, a Svájcot körülvevő homogén nemzetiségű államok előtt pedig ismeretlenek azok a területi aspirációk, melyektől annyira rettegnék a mi hipokrita sovínisztáink.

Lasen Demeter

Minden ország szabadgondolkozó közvéleményéhez!

– A Szabadgondolkodás Nemzetközi Szövetségének kiáltványa a rutén-pör tárgyában. –

A Nemzetközi Szövetség Központja a lelkiismereti szabadság védelmére hívja Önöket, amelyet számos országban még ma is folytonosan megsértének. Némely újabb esemény alkalmas arra, hogy a közfigyelmet erre a kérdésre irányítsa.

Két hónap előtt hírt adtunk arról, hogy a cseh szabadgondolkodókat miként üldözik Ausztriában, míg ugyanekkor Oroszországban a Beilis-ügy a vérvád ősi rágalomával illeti a zsidókat, mintha ma is a legsötétebb középkor idejét élnék. Poroszországban és Németországban és részében a vallásoktatás ma is kötelező a felekezetnélküli szülők

gyermekre. És nem ítélték-e el Spanyolországban hat hónapi szobafogságra egy protestáns kapitányt – és hogy utóbb megkegyelmeztek neki, nem változtat semmit az elkövetett igazságtalanságon – azért, mert a szentlélek miséjén résztvenni nem akart? Belgiumban pedig nyolc napi fogságra ítélték egy katonát, mert az oltári-szentség előtt nem akart tisztelegni. És még a liberális Angliában is „istenkáromlás” miatt négy hónapig terjedő szigorú börtönt osztogatnak.

De mindenkifölött Magyarországon dül a vallási türelmetlenség.

Tavaly történt, hogy Máramaros némely rutén községének lakossága otthagyta a görög katolikus (egyesült) vallást és visszatért az ortodox valláshoz, amelyben éltek, mielőtt a jezsuitáknak, szokott eszközeikkel, az erőszakkal és a ravaszsággal, ismét sikerült őket közvetve a katolicizmushoz visszaterelniük.

A klerikálisok vakbuzgósága nem tudta elviselni ezt a vereséget és a XX. században tanúi voltunk – szinte hihetetlen – annak a látványnak, mint ismétlődnek meg a XVII. század „bekvártélyozásai.” Azokba a községekbe, amelyek a görögkatolikus egyháztól elszakadtak, csapatokat kvártélyoztak be, akik mindenféle kellemetlenségeket okoztak a lakosságnak és olyan nyomorba döntötték azt, hogy múlt év május havában kilencezren közülök, amint azt a Pesti Hírlap megírta, kénytelen volt visszatérni a görög katolikus egyházba. Azok ellen, akik makacsodtak, hűtlenségi és izgatási pereket tettek folyamatba és vagy kétszázukat fogházba vetették, férfiakat, asszonyokat egyaránt, azzal vádolva, hogy Oroszországgal akarták egyesíteni vidéküket. E vád ugyan semmiféle bizonyítékra nem támaszkodik, de hogy a külfölddel szemben a látszatot megmentse, a magyar kormány elég vakmerő volt ahhoz, hogy az egész európai sajtót hamis híradásokkal árássa el, amelyekben a felekezeti diszidensek lapjából, a Ruszkaia Provda-ból, hamis idézeteket közöl.

A vád több mint száz fogoly ellen fenntartatott. Időközben egy asszony meghalt, négy férfi pedig elmebetegségbe esett. A túlélők ellen most folyik a főtárgyalás.

Ezek és még sok más tény is, többé-kevésbé súlyosak, mind azt bizonyítják, mennyire szükséges, hogy mindenki, akit a haladás eszméje lelkesít, egyesüljön, avégből, hogy erkölcsökben és törvényekben egyaránt tisztán és igazán érvényesüljön a gondolat, a szó és a lelkiismeret szabadságának az az elve, amely, bár a modern szellemi élet legszebb vívmánya, teljesülésétől íme még ma is távol van.

Brüsszel, 1914. január 28-án.

A Szabadgondolkodás Nemzetközi Szövetségének Központ-ja nevében
az állandó iroda:

Guillaume Degreef, elnök.

Eugène Hins, főtitkár.

SZEMLE.

Felekezetenlküli mozgalom Németországban.

Berlin, 1914. január 2S.

Az a körülmény, hogy 1913-ban 40 ezer ember lépett ki a különböző felekezetekből, a felekezetenlkülséget Németországban központi kérdéssé tette. Alig múlik el nap. hogy újságban, folyóiratban cikk ne jelennék meg, vagy gyűlést ne tartanának a kilépés mellett és a kilépés ellen. A mozgalom legutolsó eseménye az a meeting, melyet az evangélikus egyház január 25-én a Busch-cirkuszban rendezett. Az evangélikus egyház, mely Németországban a legnépesebb, úgylátszik taktikát változtatott Eddig ugyanis azzal érvelt, hogy a hívek bennmaradhatnak az egyházban s ott is tér nyílik a reformtörekvések számára, a Busch-cirkuszbeli nagygyűlésen ellenben éles támadás hangzott el azok ellen, akik az egyházat modernizálni akarják. A kilépés nem olyan káros – mondta a hivatalos szónok, – mint amilyen veszélyes azoknak a működése, akik az egyházon belül „az ügynevezett tudományos kutatások” területére léptek. Ez a nyilatkozat bizonyára olaj lesz a tűzre és kilépésre készíti azokat is, akiket eddig a liberális papok agitációja visszatartott. Mert Németországban a kilépők csak részben meggyőződéséssé ateisták, részben pedig az egyház magatartásával, reakciós szövetkezéseivel elégedetlen emberek. Jórészüük a kilépés után nem marad szervezetlenül, hanem különböző nevű és programmú szabad-egyházközségeket és egyesületeket alapul.

A szervezett kilépési mozgalom elég régi. A Freireligiöse Gemeinde zu Berlin szabályzata 1877-ben kelt. Mégis az igazi, tervszerű agitáció 1911-ben indult meg. Néhány szabadszellemlü ember összeállott és *Komitee Konfessionslos* néven laza szervezetü, kevés tagból álló, de aktív és határozott célú bizottságot alakítottak. A komité élén Haeckel és Ostwald állanak. Működését 1911. őszén azzal kezdte meg, hogy nyilvánosságra hozta, hogy Németországban több mint 200fczer disszidens van, de ezeket a statisztikák „egyéb keresztények” címen elrejtették a nyilvánosság elöl. Ugyanekkor Németország minden nagyobb városában bizalmiférfiak útján helyi összeköttetéseket szerveztek. Első nagyobb gyűlésüket 1912. októberében tartották. A gyűlésnek nem remélt sikere lett. Ott rögtön 800 ember jelentette be kilépési szándékát. Erre azután az egész országban megindultak a gyűlésezések. A rendőrség több helyen beavatkozott, így Breslauban és Königsbergben a plakátokat letépetté és a kiragasztókat letartóztatta. Ez azonban az agitáció malmára hajtotta a vizet, mert a gyűlésbetiltások országos visszhangot keltettek és tömeges kilépésekkel feleltek rájuk.

A komité agitációjához fel akarta használni a hitélet megcsökkenését is, ezért egy vasárnapi napon embereit fölállította Berlhr 68 evangélikus és 8 katolikus temploma elé, akik a templomlátogatásról statisztikát készítettek. A 8 katolikus templomot 10,000-en keresték föl. Az evangélikus templomok közül a dómnak, melynek szépsége és orgonája állandóan sok idegent vonz, 1200 látogatója volt. A többi templom tátongott az ürességtől. Így a Heilige Kreuzkircheben az 1450 ülőhelyen 90 ember ült, a Simeonkirche 1200 helyét 63-an keresték föl. a Zwinglikirche 1028 ülőhelye közül csak 42 volt elfoglalva. Mások vidéki városokban, sőt falvakban is folytatták e fölvételeket és a templomjárók száma sehol se lépte át a lakosság 3 %-át. Ezzel párhuzamosan összeállították az egyház jövedelmét is. Csupán egyházi adókból évenként 112 millió márkára becsülték. Ezek az ered-

mények az agitációnak jó fegyvereket adtak. Kiszámították, hogy a szervezett munkások több pénzt juttatnak az egyháznak, mint saját szervezeteiknek. Az állam pedig, azért hogy a lakosság néhány százalékának a hitéletét szolgálja, rengeteg pénzt ad az egyháznak. Poroszország például 40 millió márkával járul évenként az egyházi vagyon gyarapításához, holott összes főiskoláira és egyetemeire együttvéve se költ ennyit.

Ettől kezdve az agitáció a meggyőződésre való utalás mellett a pénzügyi szempontokra és adózási terhekre is kiterjeszkedett. Amióta pedig néhány szocialista, képviselő, köztük Karl Liebknecht is, beállott az agitátorok sorába, azóta az egyház politikai hatalmának megtörése is belekerült a propagandába.

Mindezek az okok, az agitációnak egyre szélesebb megalapozása, a legutolsó hónapokban óriási erővel sodorta előre a mozgalmat. December havában 10 ezren léptek ki a felekezetekből. Néhány héttel ezelőtt Berlin 16 pontján tartottak egyszerre gyűlést és a gyűlések jelszava mindenütt ugyanaz volt: tömegsztrájk az egyház ellen. A gyűlések napján körülbelül 3 ezren léptek ki. A kilépettek között van egy sereg állami és városi hivatalnok is. Talán a legérdekesebb adat, hogy eddig mintegy 50 néptanító lépett ki.

Erre következett a Busch-cirkuszbeli nagygyűlés. (–r. l.)

A szelíd Nietzsche.

Senki sem választhatja meg a maga életrajzíróit és csodálatosak annak a metempszychozisnak állomásai, melyek egy rendkívüli szellem vándorlását jelzik biográfusainak lelkén keresztül. Mily különböző alakban születik újjá s erkölcs és intellektuális arcképen mennyire más-más vonások éleződnek ki a szerint, hogy az életrajzíró a társadalom miféle pontjáról nézi a dolgokat, hogy hűvös megfontolásokkal konstruálja-e hőjét, vagy vérrel, átérzéssel táplálja életre árnyékát. Nemrég igen érdekesen megírta valaki a Geothe-életrajz, tehát a Geothe-átás történetét s hasonló szempontok termékeny és érdekes belátásokhoz vezetnek különösen akkor, ha problematikus természetekre alkalmazzák őket. Micsoda átmenetek vezetnek például Nietzsche magányából (1876-88), midőn alig tucatnyi ember ismeri őt s egyetlen komoly ismertetés nem foglalkozik sorra megjelenő könyveivel, ahhoz a lázas érdeklődéshez, mely a 90-es években feléje fordul? Volt idő ekkor, amidőn az irodalomnak minden forradalmi mozgalma – szimbolisták, naturalisták egyaránt – az ő nevével rohantak harcba Németországban s filozófiáját pörölynek használták. Ma a *Konservative Monatschrift* s a *Revue des deux Mondes* sajátítja ki Nietzschei. Kíméletlen vadság után fenhéjázó előkelőséget magyaráznak az Übermensch fogalmába, jobban mondva *jelszavába*. Azoknak a száma ugyanis, akiknek komoly fogalma van Nietzsche-ről, elenyésző csekély a róla nyilatkozni tudók, a Nietzsche-neret mindenbe belekeverők tömegéhez képest. Nietzsche érintkezése az emberekkel voltaképp életén túl kezdődött és szellemi hagyatékát sokféleképp s szabadjára kezelik. Nézzük, micsoda felfogás szolgálatában írják legújabban életrajzát?

Elisabeth Förster-Nietzsche most fejezte be a második életrajzot bátyjáról. Munkájának első kötete a fiatal, a derűs, az egészséges Nietzsche-vel foglalkozik (1846-1876),¹⁾ a második kötet a kórral-bajjal küzdő, elhagyatott ember magányát, csalódásait rajzolja (1876-1900).²⁾ A bízó fiatalság s a fokozódó elárulás

1) Der junge Nietzsche Kröner. Leipzig. 1912. VIII, 453 l.

2) Der einsame Nietzsche. Kröner. Leipzig. 1914. XI, 592 l.

korszaka között határmesgyeül 1876 nyarat fogadja el, midőn különböző körülmények következtében elohad Nietzscheben a nagy Wagner-csodálat. Elisabeth Förster-Nietzsche munkájához metszet nincs mellékelve, de azért eléggé egy-séges kép bontakozik ki benne a filozófusról. Csakhogy e kép inkább az élet-rajzíróra jellemző. A nővérnek tudvalevőleg vannak bizonyos érdemei bátyja körül. Ő alapította meg Weimarban a Nietzsche-gyűjteményt, bátyját sokáig és buzgón ápolta s emberileg eléggé közel állt hozzá. Sőt szoros szellemi rokon-ságot érez vele, különben nem vállalkozott volna két ízben életrajzának elkészí-tésére s a különböző Nietzsche-kiadások gondozására.

A nővér második életrajzának főérdeme, hogy Nietzsche szűkebb életköréről a filozófus egész levelezését és jegyzeteit is felhasználva kimerítően tájékoztat. Az első rése szép heroikus fejlődést és pályakezdet rajzol, szól a családi és az iskolai környezetről, a bonni és lipcei diákoskodásról, Nietzsche-ről, mint baseli egye-temi tanárról, ki a klasszika filológia reménysége. A második rész követi uta-zásain a Garda-tótól le Szicíliaig és fel Németországba Berlinig. Lázasan mene-kül betegsége és önmaga elől. Sétálnak vele Genua palotái között, melyeknek or-mán a nagy *Morgenröthe*-t látja, boldog ebben a városban, mint valami Doria-sarj s büszke, mint egy új Kolumbusz. Követjük a cote d' azur sétatujain, midőn nagy tú-rákat téve, hosszas magába-merültség. után egy-egy magaslatról ujjongva kö-szönti a tengert s himnusszal üdvözlí a misztral-szelet, édes egy-testvérét, mely az ég szérűjét hirtelen tisztára söpri. Sils Maria hegyi ösvényein látjuk talál-kozását Zarathustrával. Betekintünk aztán a nagy ember hétköznapijába, apró gondjaiba, elmegyünk vele orvosaihoz, érezzük legényháztartásának magányát, hideg olasz napokon melegsünk spirituszkályhaja mellett. Elvonulnak az olvasó előtt tragikus végű barátságai. Minden új könyvem elrabol tőlem egy régi barátot – írja egyszer a nyolcvanas években.

Nietzsche egyik mélyen átértett nyilatkozatában arról szól, hogy akihez föl-fétlen rokonérzessel ragaszkodunk, azt nem analizáljuk. Hozzáteszi ehhez, hogy anyját és nővérét soha nem elemezte. E megállapítás élet nővére ellen kell fordítanunk. Elisabeth meghatóan szereti bátyját s ezért nem tudja őt elemezni, tárgyilagosan bírálni. Pedig ezt életrajzban nehezen nélkülözzük. Nietzsche írói sikertelenségéért s lelki száműzöttségéért egyeseket tesz felelőssé. Neki túlsá-gosan fáj bátyja kálváriája. Minden ellentétben a családi érzés vakságával és elfogultságával föltétlenül bátyja – „az én bátyám” – oldalához szegődik. Kritikában, ellen mondasban szinte a Nietzsche-család ellen lát sértést. Oly nyilván-valóan elfogult, hogy nem képes valószerűen vázolni Nietzsche viszonyát a szűkebb környezetben feltűnő néhány személyhez. Mindenféle intrika, súrlódás mutatkozik e kis körben, de a mozgató okok homályosak s a nővér motiválása legtöbbször elfogadhatatlan és kezdetleges. Nietzsche szerelmes volt Wagner neijébe? Ezt azzal cáfolja, hogy Cosima csúnyasága miatt nem tetszhetett báty-jának. Cosima egyszer megjegyzést tett Nietzsche stílusára. Hogy mer ítélni annak a Wagner Richárdnak neje, aki operaszövegeivel erőszakot tett a német nyelven – vág vissza a nővér. Lou Salomet, a nem közönséges tehetségű írónőt, ki mint fiatal leány Nietzscheihez akart csatlakozni, mint egy anatómiai preparátumot szedi ízekre. A teológus Overbecket és nejét, Nietzsche baseli bizalmasait, féltékeny elkeseredésében azzal vádolja, hogy Nietzschet el akarták idegeníteni régi barátjától, Rohde Ervintől, sőt magától testvérétől is. A pártatlanság és a magasabb szempontú bírálat helyét főleg a második részben elkeseredett pamp-

flet-hang váltja fel. Hogy is jellemezte egyszer Nietzsche az ő hűséges testvérét: „Das Lama ist tapfer... es kann einer Idee mit vollem Eifer nachreuen ohne Rücksicht auf sich selbst und was die Leute dazu sagen.” Amily kíméletet követel, ép oly tapintatlanul támad. A nővér szeretetének fényes-tiszta tükre olykor elhomályosul, sőt torzít, kicsinyít.

Képzelnék el, hogy valaki egy rendkívüli jelenség megörökítésére emlékművet tervez, de csak akkora nagyságban, hogy – szobában, a többi bútorokkal harmonikusan, el lehessen helyezni. Furcsán hat az életrajz szobaperspektívája, az a gondosság, mellyel Nietzscheben a józan, nyugodt, *juste milieu-embert* dicséri. Kétségtelen, hogy a szelíd Nietzsche, kit a gyengéd ember, a jó fivér és az odaadó barát legszebb tulajdonságaival jellemez legújabb életírása, a valóságban is étezett. De mindennek túlságos hangoztatása gyanút ébreszt és rossz célt szolgál. Minfia a szerető nővér karriert akarna biztosítani fivére szellemének *fölfelé*. Mintha csalogatná feléje azokat, akik félnek tőle. Ilyen eljárással Nietzscheből nem lesz nevelő, hanem az alakja elhétköznaposodik kisszerűvé válik. Nem hiszük el a nővérnek, hogy ő erőltetés nélkül érzi át azt, ami Nietzscheben tanításaira való tekintet nélkül, formális szempontból forradalmi elem. A filozófus megragadón fejt ki például individuális történetbölcséletét s ugyanez Elisabeth interpreltálásában elveszti varázsát, lendületét, meggyőző erejét.

Nietzsche életének tényei mindenesetre csak segítik megcáfolni azt a neveléses közkeletű balhitet, hogy ő immoralis és destruktív elveket hirdet. Vakító, szinte elvont tisztaság jellemzi e nagy fényforrás atmoszféráját. „Az egoista élvezés prédikálójának tartották és – minden pusztia élvezet hiúságát tanítja, minden nagyság föltételét a szenvedésben keresi; az anarchikus féktelenség vele akarja igazolni magát – s az ő szemében semmiféle szigor és önfegyelmzés nem eléggé kemény; szemére vetették, hogy az én kultuszában közönyössé válik az emberiség egésze iránt – a valóságban pedig fajunk fejlődése, az ember-típus felemelése érdekli legmélyebben és mindennek fölött” (Simmel.)

Földi pályájában emberi szempontból legmegragadóbb azúros nagy magánya és jellemében legvonzóbb hősies elszántsága, mellyel testi szenvedést és lelki vívódásokat elbír. Legtermékenyebb éveit visszhangtalan egyedüllétben tölti, akkor talán egyetlen jó olvasója sem volt. Heves inspirációi valami egészen sajátos, a fejedelménél is fejedelmibb önérzettel írja le s e hangot sokan betegesnek tartják. De képzelnék el helyzetét s a kétségbeesés elleni védekezésnek e szükségyszerű lelki eszköze nyomban érthető. Bámulatos, hogy az igazi életből mekkora messzeség választja el és mégis mily szolidáris vele. Elszigetelten átéli mindazt, ami kora emberét foglalkoztatja, sőt ki is fejezi izzó élményeit, erről azonban néhány tucat kortársa tud csak. Legbensőbb dolgairól ad ugyan számot, de akarata nélkül is objektív marad s a XIX. század végének nagy tendenciáit, önbizalmát és szárnyaló törekvéseit, álmait és viharzását, betegségeit és ellentéteit örökítette meg aforizmuszaiban. Ha Nietzsche elveinek soha nem lennének hivei, műveinek korjellemező értéke akkor is elpusztíthatatlan marad. Windelbaud, a filozófiatörténet első mestere, a következő nagy ellentétek megtestesülését látja benne: a tradíciókkal terhes modern öntudat harcát a magunk létének önálló megformálására való törekvéssel; a tömegkultúra sablonosságának ránehezülését az egyénre; a rohanást fejlődő külső kultúra mellett magasabb belső élettartalom kívánását; végül az emberiség megkövesedett s önmagukat túlélt vallásos iutézmenyeitiek ellentétét avval az egyénnel, ki közvetlenül akar megváltó és

felemelő közelségbe jutni a mindenséghez. Ezen ellentétek dialektikáját oly egyetemes erővel érezteti Nietzsche, hogy hazáján kívül a franciákat is meghódította s a fellendülő francia filozófiai gondolkodásra rendkívül mély hatással volt. Németországban ma az ő szellemi fizionómiáján a merész gondolkodó vonásai helyett inkább a költő pátozsát fedezik fel s az irodalomtörténetírás a Zarathustrát mint tanító eposzt méltatja.

Sas Andor.

MOZGALOM.

Galilei Kör.

A Galilei Kör január havi munkájának kiemelkedő mozzanata az az előadás volt, melyet e hó 31-én Jászi Oszkár tartott *A nemzetiségi kérdés újabb fejleményeiről* a régi képviselőház nagy termében. A termet és karzait zsúfolásig megtöltő közönség előtt, melynek soraiban a magyar főiskolai diákság százai mellett a nemzetiségi diákok is nagy számmal voltak képviselve. Jászi kifejtette a magyar polgári radikalizmus álláspontját mind a nemzetiségi kérdés általános vonatkozásaival, mind aktuális jelenségeivel szemben s rámutatott a főiskolai diákság hivatására e kérdésnek a demokrácia és haladás irányában leendő megoldása körül. E program részletesebb megvilágítása és az ellenvélemények meghallgatása végett a Kör rövidesen vitaestet fog rendezni. – Az orvostanhallgatószakosztály II. félévi működését *Mándoky László A fiziológiára fontos elektrokémiai reakciókról* előadásával kezdte meg. Hamm Sándor két előadást tartott *Biológiai alapfogalmak* címen. A gazdasági diákközi ügyében két tagértekezletet tartott a Kör, melyeken a legközelebbi teendőket beszélték meg s a munkát felosztották. A karácsonyi szünet alatt a vidéki tagok több helyen szemináriumokat tartottak és adatokat gyűjtöttek az egyházi adó elleni mozgalom céljaira.

„Mít tud a tudomány?”

A Sz. M. E. felolvasó-ülése.

A Szabadgondolkodás Magyarországi Egyesületének január hó 14-én érdekes vendége volt. Az „Urak-kongregációjának” egy tagja vállalkozott arra a feladatra, hogy „a tudomány szem-

pontjából kimutassa azoknak a támadásoknak a jogosulatlanságát, amelyeket a szabadgondolkodók a tudomány nevében intéznek a kongregációk ellen”.

Az előadót, aki magát nem nevezte meg, nagy közönség fogadta, amely a majdnem kétórás felolvasást a legnagyobb figyelemmel hallgatta meg. Sajnos e helyütt csak nagy vonásokban vázolhatjuk a színes és érdekesítő gondolatmenetet, és arra bővebben akkor fogunk visszatérni, ha az, mint reméljük, nyomtatásban is meg fog jelenni.

Az előadó szerint a tudomány kiinduló pontja az, hogy „csak anyag van.” Az anyag szerkezetét vizsgálva az éter-elméletet kritizálja és arra az eredményre jut, hogy „a tudomány csak mozgásokról tud, de hogy mi a mozgás lényege, azt nem tudja.” Ezután rámutat arra, hogy a tudomány általán csak a dolgok „tulajdonságait”, csak a jelenségek „megnyilvánulásait” ismeri, de azt „ami azok mögött van”, azok „lényegét”, – nem ismeri. Így nem tudja mi van az „érzéklés”, az „élet”, a „tudat” mögött, s mi ezeknek a „lényege.” Ebből azt következteti az előadó, hogy a tudomány, amely, ime, semminek „a lényegét” sem ismeri, el kell hogy fogadja Isten létezését, amely szerinte épen a világ „lényegét” fejt meg.

Az előadást követő vita során Detre László dr. med., egy. m. tanár csatlakozott az előadónak tudomány-kritikai fejtegetéseire, azonban szerinte a tudomány és a vallás álláspontjai azon következtetésekben térnek el, amelyeket azokból levonnak. Míg az u. n. „vég-ok” ismeretlen volta nem akadályozza a tudományt a többi ok felkutatásában, addig a vallás álláspontja szerint ez felesleges, sőt kárhuzatos. Ilven értelemben a szabadgondolkodók egysze-

rően a szabadkutatás elvét vallják, míg a vallás a kutatást korlátozni kívánja. Amennyiben az ismeretlen „vég-ok”-át a vallás „lsten”-nek kívánja elnevezni, ezt szabadgondolkodó szempontból kifogásolni nem lehet. Hivatkozik Pasteur példájára, aki nagy tudós léteére mélyen vallásos kedély volt. A kongregációkat tehát csak azért támadjuk a tudomány nevében, mert a vélemény- és kutatási szabadságot korlátozni kívánják.

Erdős Lajos dr. phil., tanár, arra figyelmeztet, hogy amiket az előadó mint a tudomány kritikáját előadott, lem a kongregációktól, hanem a tudománytól származik. Csak azon kérdésekre, amelyek a tudomány körén kívül esnek, lehet a vallás fogalmait alkalmazni, de azon problémák nagy része, amelyeket az előadó felvetett, nem tartoznak egyik körbe sem, azok *ál-problémák* (Mach), a melyek semmiféle „megfejtést” sem igényelnek. Ahol a tudomány is csak feltevésekre van utalva és találkozik a vallással, ott érvényesül azután azon fontos jelenség, hogy a tudomány sokkal türelmesebb, más tanítások iránt, mint a vallás. És éppen ez a türelmetlenség az oka azoknak a támadásoknak, amelyek a tudomány nevében a kongregációkat érik

Lóránt Jenő dr. műegyet. tanársegéd, a kérdés felállításához megjegyzi, hogy a kongregációkat többnyire nem a tudomány nevében, hanem egyéb, ide nem tartozó okokból szoktak támadni. Igaz, a tudomány nevében is. Az előadó szerint a tudomány kicsinyli azt a lépést, amely az embert az állattól elválasztja. Kérde erre, kinek van álljon nagyobb érdeme aljban, hogy az emberiség ezt a lépést megtette, a vallásnak-e, avagy a tudománynak? Ezután Mach-ra hivatkozva cáfolja az előadó ismeretelméleti fejtegetéseit, amelyeket túlhaladottaknak ítel. Szerinte erkölcsi bátorság kérdése, vajjon a vallás által nyújtott, ismert, dogmatikus világnézet, avagy a tudomány által nyújtandó új, még kialakuló világnézet fordulat-e. Erkölcsi bátorság nélkül nincsen élő világnézet.

Végül Polányi Károly dr. szerint a vallás és a tudomány viszonyainak a kérdése nem dönthető el vitában, eldöntötte azt az a szellem-történeti folyamat, amelynek egyik fázisát a jelen előadásban látja. Egykor a tudomány

volt az, amelynek képviselői maguk is hittek a vallásban, amely megkívánta győzni a vallást arról, hogy új igazságai nem ütköznek bele a vallásba és azzal összeegyeztethetők (Galilei az inkvizíció előtt), majd jött egy idő, amikor egyenlő erőknek érezték magukat (ez a tudomány és vallás összeegyeztethetlenségének korszaka), és ma a harmadik fázist éljük: amikor a vallás megkívánja győzni a tudományt, hogy tanításai nem ütköznek a tudományba és hogy azzal összeegyeztethetők. Mert a vallás ma maga is hisz a tudományban, mint egykor Galilei a vallásban. A második korszakra jellemző Pascal mondása, hogy a hit terén kárhatos minden újítás, míg a tudományban ne legyen tekintély. Kantot idézi, aki szerint azt, a mit a tudomány nem tudhat, azt tudni nemcsak lehetetlen, hanem felesleges is. „Egy szellemlátó álmai”. Reclam-kiadás. 67.1.

„Amint egyrészt mélyebb megfontolás utján beláthatjuk, hogy a meggyőző és bölcséleti belátás a mi esetünkben lehetetlen, másrészt higgadt és előítéletnélküli való lélekkel azt is be kell látnunk, hogy az mellőzhető és felesleges A tudomány – írja Kaut – hui, minden lefoglaltságát szívesen a fontosság öltözetével díszíti fel és ezért itt is mindig azt halljuk, hogy a lélek szellemi természetébe való észszerű belátás a halál utáni létről va ó meggyőződéshez, ez pedig, mint indító oka az erényes életnek, szükséges. A nyegle kíváncsiság azt is hozzáteszi még, hogy az elköltözőitek lelkének megjelenése mindezt tapasztalati módon is igazolhatja. De a valódi bölcsesség a lelki-egyszerűség kísérője és mivel nála a szív diktálja az észnek a törvényt, általán szükségtelenné teszi a tudákoság nekikészülődéseit, és céljaihoz nem szükségesek olyan eszközök, amelyeket emberi hatalom el nem érhet. Mit? Hát csupán azért jó erényesnek lenni, mert van egy más-világ is, avagy nem-e inkább azért részesülnek majd jutalomban e tettek, mert magukban véve jők voltak és erényesek? Hát nincsenek az emberi szívnek közvetlen erkölcsi előírásai és valóban ahhoz, hogy őt itten rendeltetéséhez képest megindítsuk, mindenképen szükséges, hogy más-világnak feszítsük neki gépeinket?

... Ezért úgy tűnik tehát, hogy az emberi természethez és a tiszta

erkölcshez méltóbb, ha a túlvilág elvárását a jóérezsű szív érzelmére, sem mint megfordítva, az ő jómagaviseletét a túlvilági reményére építsük. Az *erkölcsi hit* ilyen, és ennek az együgyűsége felüláll a bölcselkedés találós kérdésein és csak ez méltó mindig és mindenkor az emberhez, mert ez mutatja neki közvetlenül igazi céljait. Bízunk azokra, akik ráérnek ezeket a távoleső dolgokról szóló lármás rendszereket. Nekünk ezek valóban közönyösek és az ellenük vagy mellettük szóló érvek pillanatnyi látszata irányadó lehet talán arra a sikerre, amelyet az iskolák szemében aratnak, de nem dönthet az a derék sorsa felől. Nem adatott meg az emberi észnek olyan szárnyalás, hogy azokat a magas fellegeket is röptében szelhetné, amelyek előlünk a másvilág rejtélyeit eltakarják és azoknak a tudásszomjasoknak, akik olyan türelmetlenül követelnek felvilágosítást, azt az egyszerű, de nagyon közel felelhető választ adhatjuk: *Talán legjobb lesz, ha addig magukat türtőztetni kegyeskednek, amíg oda eljutnak.* De mivel túlvilági sorsunk amúgy is attól fog függeni, hogyan töltöttük be hivatásunkat ebben a világban, azzal fejezem be, amit *Voltaire* annyi hiábavaló iskolás-vitacozás után végezetül az ő becsületes *Candide*-jének szájába ad: *Munkálkodjunk boldogulásunkon, menjünk a kertbe és dolgozzunk*".

De ha lemegyünk a kertbe, – így folytatta *Polányi* – nem filozofálni, hanem dolgozni, íme, valami kiüti kezünkéből a kapát, a tollat, a könyvet. Az egyház katonái nem engednek nyugodtan dolgozni a társada-

lom kertjében, – és itt, nem pedig a filozófiában, találkozunk mi szabadgondolkodók a kongregációkkal. Nem Istent támadjuk mi és e révén az egyházat, hanem az egyházat támadjuk, amely azután a vallásra hivatkozik, ez pedig az Isten fogalomra. Amikor a kongregáció a tudománnyal vitába száll, nemcsak az egyház egész politikai és gazdasági szervezetéről hallgat, nemcsak az e mögött álló vallás történelmi és tételes tartalmát veti el, hanem még az Isten-fogalmat is olyan üressé és semmitmondóvá teszi, hogy az rosszabb minden isten-tagadásnál. Az ilyen „isten”-ről, amely merő „ismeretlen vég-ok”, még azt sem kérdezhetni „van”-e, vagy „nincs”-e, hiszen itt e szavak értelmüket veszítik. A vallás, amely az egyház világi céljai szempontjából csődöt mondott, mindenáron, akármilyen százalékra is, de kiegyezést keres a tudománnyal. Megfelelkezik arról, hogy a vallásos érzésnek valódi, élő tartalma van, amely ha nem osztályérdekek szolgálatában állana, a társadalom javára hajthatna hasznót. A helyes ut a vallás számára nem a „kiegyezés” a tudománnyal, ami által épen lényegét adja fel, hanem az, hogy a maga módján teljesítse hivatását, – ha ilyet érez.

Az előadó rövid zárszava után az érdekes vita-ülés véget ért.

Selmecebánya.

A Szabadgondolkodók Selmecebányai Köre január hóban felolvasó ülést rendezett, amelyen *Jászi Oszkár* *A nemzetiségi kérdés*-ről tartott előadást.

A Szabadgondolat kiadóhivatalát január 1-től **I., Krisztina-körút 81. szám** alá helyeztük át. Ide küldendők az előfizetések és reklamációk. Lapunk szerkesztőségének címe továbbra is **VI., Andrássy-út 48.**, ahova a lap szellemi részét illető közlemények küldendők.

A szerkesztésért Pólányi Károly felelős.